

Виходить випусками в 2 арк.
1. (13. та 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и адміністрація під
н. 12. на улиці
Осоловських.

писмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (інсерати) платиться по 5 кр. від одной стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

Марко королевич и Лютиця Богдан *).

(З сербского. В. С. Караджіч, т. II., л. 219, н. 39.)

Ідуть ранком воеводи сербски
Од Косова по приморю краснім:
Один з трѣх був — Марко из Прилипа,
А другий був — Реля из Пазара,
А що третій — Милош из Почеря.

Зупинились по-край винограду,
Винограду Лютиці Богдана.

Виграває кониченьком Реля,
Розігнався серед винограду,
Розъигрався — ламле буйні лози.
Йому й каже Марко из Прилипа:
— „Гей, втікай-но з винограду, Реле!

*) Не поміщаємо в сім вірі дальшого перекладу „Пана Фадія“, бо поміщення одної частини его у I-ім вірі не сподобалося декотрим из наших ш. передплатників. Тим менше ж нагадуємось пійти тут за волею хобчи й не дуже многих, що й ми самі не гадали більше як дві частини сего перекладу помістити. Ми подали его більше яко пробу першого перекладу Мицкевича на язык руский и в доказ, як майстерекі твори чужих літератур дадуться навіть и провінціоналізмами нашої мови вірно оддати — так багатий матеріал лизиковий нашого народа! Безперечно сей переклад — хотя не дорівнює первотворови у згляді поетичнім — має свою етіпність у згляді лизиковім. — Ред.

Як би знав ти, чні топчеш лози,
 То далеко б обминав їх верхи —
 Виноград сей Лютиці Богдана.
 Я и сам давно-колись ним їхав,
 И ламав розкішні ёго лози;
 Коли се де взявсь Богдан Лютиця,
 На арабскій, на кобилі лётній:
 Не насмів я надіждать Богдана,
 Дременув по красному приморю,
 А за мною Лютиця Богданко
 Давай гнатись на кобилі лётній;
 Наздігнав би певне мене, брате,
 Та спаси-Віг Шарцю січовому:
 Що-хвильни Шарець прудче скаче,
 А кобила одстає все далі...
 Як побачив те Богдан Лютиця,
 Замахнувся булавою тяжко,
 Нею кинув через поле в мене:
 Черкнуло держалном желізо
 Мене, брате, по шовковім пасу,
 Та й упало Шарцеві на шию,
 Ледве й сам я на сідлі усидів,
 Ледве втік по красному приморю.
 Сёму, брате, років сім минуло,
 Але й доси памятаю добре!“ —

Ще ж вони розмови не скінчили,
 Коли се по рівному приморю
 Покотилась курява на лози.
 Озприулись сербські воєводи
 Троє всі, аж то Богдан Лютиця,
 А за ним дванацять воєводів.
 Як уздрів те Марко королєнко,
 Обізвався до Реля й Милоша:
 — „Ой, чп взнали, побратими любі, —
 То біжить до нас Богдан Лютиця:
 Всі ми три тут животи положим...
 Ну же, миттю утікаймо далі!“

Одрікає Милош из Почеря:
 — „Побратиме, Марку королєнку!
 Живе й доси поговор и слава

Межи людьми, що не ма юнака
Наді трёх нас, сербских воеводів.
Краще ж нам усім трём тут погинуть,
Ніж страотно утікати з поля.“

Як почув те королевич Марко,
До обох їх обізвався в друге:
— „Побратими, слухайте обоє,
Треба ж нам їх поділити між себе!
Вя-б кого на себе взять хотіли:
Чи Богдана, чи дванацять воїв?“

Одрікають и Милош и Рея:
„Ми-б хотіли Лютицю самого!“
Ледве слово їх дослухав Марко,
Як Богдан тут наче уродився;
Вптяг Марко булаву тяженну,
Потурпів дванацять воеводів,
Наче хвилю по рівному полю;
Всіх дванацять позбивав из коней,
Ім скрутив на спині білі руки
Та й погнав отарою по лозах.
А на зустріч Лютиця Богданко
Йому жене Редю и Милоша,
Руки теж ім скручені за спини.

Як уздрів те Марко короленко.
Так злякався, як ще ніколи з роду,
Визира', куди-б ёму втікати?
Але тут ёму на думку спало,
Що вони ж брат брату присягали:
Як один хто попаде в неволю,
То другі повинні ратувати.
От здавив желізами віп Шарця,
Сиву шапку заложив на-бакир,
Ще й насунув аж на самі брови,
Вптяг шаблю в щире злото куту,
Й на Богдана поглядає грізно.

Зупинивсь Богдан край винограду,
Як поглянув в чорні очі Марку;

Як побачив запальні ті очі, —
Під Богданом одубіли ноги.

Погляда' Богдан на того Марка,
Позира' и Марко на Богдана,
Але жоден не наміс битись.
Обізнався вже Богдан Лютиця:
„Слухай Марку! помиримось краще,
Ти пусти дванацять воеводів,
И пущу тобі Милоша й Релю.“

Ледве вчув те королевич Марко,
Одиуска' дванацять воеводів,
А Богдан пуска' Милоша й Релю.
Марко зняв попопу з свого Шарця,
Потім всі до гурту посідали
Пить вино червоно-золотее,
Зайдати виноградом стиглим.
Як вина окутали по малу,
Повставали воеводи сербські
И на добрих посідали коней.

От Богдану Марко тогді й каже:
— „Ну, щасливо! Лютице Богданку,
Дай же Боже, щоб були здорові,
Та ще стрілись за вином червоним!“

Одрікає Лютиця Богданко:
— „Прощавай-но, Марку короленку!
Та бодай же нам не зустрічатись.
Так мене ти наликав тут, брате,
Що не хтів би тебе й в очі бачить!“

Геть поїхав Марко по приморю,
А Богдан зостався в винограді.

Гетьманець.

НАТАЛІЯ.

Оповідання.

(Дальше.)

V.

Як тільки приїхав я з моїми родичами до рідного села, зараз з першої спосібності скористав я и говорив з батьком, виявляючи перед ним всі свої бажання и маячення. Ще дорогою докучали мені Наталею и батько и мати. И се дало мені повід висповідатися перед ними.

Отець мій, розважливий та розсудливий чоловік, слухав мене спокійно та терпливо. Бо ж то й треба було терпливости переслухати усю мою мову, бо я говорив майже цілу годину, щоб належито виповісти мою звязь з Наталею.

— „Сину“ — заговорив мій отець опісля — „я не маю нічого против сёму. Я шаную чувства ваші. Любо мені, що ти кохаєш Наталю. Гадка про неї оберегати ме тебе не від одної несправедної мисли и чувства. Тільки ж раджу я тобі в сій хвилі не поспішатися. Ти ще молодий, ще в науках, и тільки способишся до свого стану. А стан свій треба попередати мати, бо се перша підстава женитьби. Ще розваж и тее, що твій стан священство, такий стан, що треба буде бодай спочатку бідити. Наталя вправді богата; але якось то не годиться жіночим маєтком жити, и може треба буде ёго зовсім пропустити. Я тобі тільки мало помагати можу; а все тее не зможе покрити всіх тих потреб, які в Наталі оказатися можуть и мусять; бо вона з міста а не з села, та й не священничого роду. И власне тая обставина може бути причиною, для чого тобі у пана Верещака подали б гарбуза. А ще до сёго приложи невеличку але важну обставину иншого роду: вік вас обоіх майже однаковий; се здається нічим, а воно при виборі дружини великої ваги бути повинно.“

Менше-більше так говорив мій отець. И кождий пізнає, що воно зовсім не так. Я доводив, що воно инакше буде и дуже дивувало мене, що моїх доводів отець не понимав. Я звернувся до матері.

„Павлуню, ти добре кажеш“ — казала мати. „Ти правду кажеш. Галя то янгол. Лучшої невістки не бажати мені. Але й отець правду каже. Я тебе люблю, и як мати, котра свій дитині добра бажає, нічого иншого тобі сказати не можу, як тільки те повто-

рити, що отець сказав. Най тебе Господь потілить, моя дитино!"
Сказала мати и поцілувала мене.

И се було нашою щоденною розмовою, щоденною нарадою. Ніколи не дійшли ми до кінця. Я перетерпів багато. Ще дві неділі оставалося з моїх вакацій, аж тут прийшов лист від пана Верещака до мого батька. Пан Верещак лементував и жалився на Наталю, що по моїм відъїзді засумувала, затужила, мов збожеволіла, и аж занедужала. Тепер їй легше. Але закликає мене, на тепер, коли я ще без стану, та щоб себе не осмішити, щоб я й не гадав о звязку з ёго дочкою и до них не загощав. Через те міг би я тільки-що пригоєні рани Наталині знов розранити. Він же ж повторяє мені те, що и своїй дочці казав, що против нашого злучення нічого мати не буде, если я тільки до свого стану добуся. А ще що: він нічого не має против сёму, если я буду до Наталі листи писати в відвет за нашу розлуку. Прочитавши сей лист, спочатку не знав я, що почати. Я сердився й зловився, що єсть ще такі люде варварські та тероризливі, поки аж не знемігся — и успокоївся. Тоді аж почав я спізнавати, що пан Верещак дуже розумно пише, и ще більше признає мені, як я надівався з батьківського представлявання. Я вже почав тріюмфувати, та благословити Верещака. Я постановив собі бути терпеливим и Наталю здобути собі аж по укінченню богословія. Позволеннєм переписуватися покориставсь я в сей час. Я написав до Наталі лист в три аркуші, а до пана Верещака, повний чувств и вдячности, трохи менший.

Пан Верещак був світовий чоловік. Він знав людске серце и не хотів буйний наплив молодечих мрій силою вспинати. Наплив був би тільки буйніший та сильніший. Тепер же розливалися тії мрії тихше. И я не їхав вже до Черновець, а поїхав до Львова на другий рік богословія. Розлука з любезними родичами, перші заняття науки удержували мене в спокою.

Я учився и працював над собою, и рад би був одного дня все богословіє вивчити, та дуже завидував тим, що свої науки кінчили. Які ж то вони щасливі, чому я не такий! Тільки ж и тут чимале горе спіткало мене. Моя добра мати розпрощалась з снм світом, а в кілька місяців опісля и мій отець. Остався я сиротою, круглою сиротою, як тая билина серед поля, одинокая самая. И пішли у мене жалі за жалями, туги за тугами.

И довго, довго сумував я та тужив, але переписки з моєю любовою Наталею не залишав я. Тільки ж и відради, тільки й потіхи моєї, що ся переписка. И сего першого року не менші листи пи-

сав я, як в три аркуші. В другім році нашої переписки зменшилися мої листи вже тільки на два аркуші, я в третім році попереставав я вже й на однім. Однакож наше кохання не вгасало.

За той час вже кількох засилало старостів до Наталі. В моїх листах полилися жалі, чому я вже не укінчений, чому мені не можна стати на тім становищу, на яким стоять вже другі. Наталя писала, що єї родичі щораз більше налягають на неї, щоб не чекала, нишла за мвж, бо вже в літа вганяється та зближається час, коли о неї не так дуже набивати муться, и старою панною звати муть.

Що раз лучше пізнавав я, що правду казали мої родичі. Тільки ж єще раз, порозумівшись з Наталею, просив я папа Верещака, зізволити мені з Наталею заручитися и так, опевнившись, спокійніше доходити до свого стану, котрий вже и так не далечко передо мною стояв, бо я вже був на третім році. Пан Верещак не хотів мене розуміти, и знов відказав мені Наталину руку до якогось часу, а заразом дав мені порозуміти, що я нещасливою роблю єго дочку своїм передвчасним сватанням, — та як вона, перейшовши вже двацятку, швидко до трицятки близиться.

„Сей чоловік правду каже“ — подумав я собі після сєго листу, и набрав на стільки духа и відваги, про се и Натали написати. Написав я до Наталі, що я ще й тепер не добачаю сієї хвилі, коли б я міг, яко гідний, до неї сватів засилати; тому ж то, нехай вона не тратить марно найкрасиших своїх літ. Я єї не менше любити му, хоч би вона и жоною иншого стала, а моє щастя взбільшає, як побачу її щасливою.

Се дало повід до нової горячої переписки, котра майже півроку тривала. Ми хотіли одно одного перевисшити в кохання и великодушности. Але в конєць була побіда по моїй стороні, а властиво час привернув сю побіду на мою сторону. Наталя дічила вже двацять чотири роки — число літ не дуже схлібне дівчатам.

Тимчасом дістаю лист з Черновець з руки мені незнакомі. Судовий радця, якийсь Валович, дякує мені дуже сердечно за мою великодушність, бо Наталя стала вже єго жоною; при тім просить мене дуже, бути єго приятелем. Наталя додала від себе кілька слів при листі свого „любезного мужа“ — як вона єго назвала.

Читаючи сей лист, здавалося мені, мов я з хмари злетів, мов всі чари опали з мене. Я жалував, що так передвчасно стався великодушним, и нарікав па Наталине невірство. Але що ж тут було почати? Натали було вже двацять чотири роки. Не зовсім не по правді зробила вона. Помимо сєго я заздростив дуже, а ще більше,

як в пару місяців помер Наталин отець, и я свої науки докінчував. Коли б мені було хоч місяць-два подождати! Але тепер було вже все за пізно. Я не писав до неї більше вже й одного слова. А вона до мене також ні. Ми розійшлися, мов и не зналися.

Я був вже и укінченим богословом. И розглядався я вже свобіднійше поміж нашими красавичками, то щоби пімститися за Наталине невірство, то щоби себе хоч трохи розірвати. Пішли як рожі, гарні як зорі попадапки цвили та сияли в окрути мене. Одна красша від другої. Сватав би я и сю и ту, так сі проклятуці гроші! Я був безпомощним сиротою, — треба собі якоїсь помочи шукати, бо яке-ж то положення молодого священика?!

Однако ж згадка на Чернівці, на Наталю збивали мене з пантелику, хоч и силувався я забути свою минувшість. И не чував я про Наталю, тільки люде доповідали мені, що сі „любезний муж“ вже пристарковатий, підтоптаний шляхтич румунський, богач, покинув уряд та живе собі з свого маєтку; а Наталя весела та гуляща, — в крути неї вються гульвіси та хабалі. Я не вірив сему, щоб добра Наталя так дуже забувалася, и вважав сі поговори тільки поговорами бабськими та славою и людскою осудою молоді, веселі молодички.

VI.

Поки се да те да оне, заїхав я якимсь чном до мого школьного товариша до Черновець. Вже три дні гостив я у него, а до Наталі не звідуюся, хоч охота збирала мене, одвідати свою давню приятельку. Аж тут одного дня доручають мені якийсь лист. Читаю: „Шановний пане! Так то Ваша колишня приятелька аж від чужих людей довідуватися мусить, що Ви приїхали до Черновець. Великим гнівом віддичу Вам, як не прибудете сього вечера до мене розірватися в добірнім нашім товаристві. — Ваша Наталя Валович.“

Розуміється! И як же ж понехати такі запросини та ще й на вечірки, на забаву? Тільки той запросин не сподобався мені. Я надівався иншого привіту. Якось тривога и страх обгорнув мене, як згадав я, що не годиться відказатися и конче треба одвідати свою приятельку — бо єще щось більшого як приятельку. Наша многолітня розлука, жаль и нежаль про зміни сього довгого часу, наше старе кохання, сі акації, сливовий садок, переміна в нас обоїх — все те переняло мене якось дивовижно — пеначе туга, пеначе неспокій опанували мною.

Вечером зібрався я и пішов до дому колись то Верещакового. Серце затовклося, забилося сильнійше в грудях моїх. Над дверима сего дому був якийсь герб в каміни вибитий. Середина дому відновлена, украшена, що й не спізнаєш старого мешканця Верещакового. Два локаї, в ліберії убрані, вказали мені дорогу в покоях, и я вийшов до широкого та веселого салону, повного гостей. Господиня дому вийшла мені на зустрічу до порога и привитала мене як годиться. Се була Наталя. Хоч и не девятнайцятилітня дівчина цвітучої краси, а все ж принадна собою молодичка. Так се Наталя, але й не Наталя. Я ледви зміг пару слів промовити в першій хвили. Її очі блищали, лиця рум'янілися, мов висказували розбуркане розчарування. Однакож швидко опанувала собою и так привітно звитала мене, що й в мене вступив дух и, схаменувшись, взяв я її під руки та повів в салю до веселої громади. Там представила вона мене своїм гостям яко свого колишнього приятеля, що вже довгі літа з ним не бачилася.

Швидко прочував я серед веселої громади. Наталя з всіма розмовляла, з всіма жартувала, всіх бавила — як годиться господині дому. А як тільки знайшла спосібність зо мною на особности говорити, перше було єї питання: „И як же ж давно маємо щастє, Вас тут витати?“ А потім: „Отсе ж гаразд! Тож заповідаю Вам раз на все, як довго тут забавите, на весь той час будьте моім *cavalierre servante*.“

Я питався про єї чоловіка, щоб мені єго представила.

„*Mon Dieu*,“ киннула Наталя по хаті, „або я знаю, куди він волочиться? Мабуть чи не поволікся куди за паном секретарем. А *propos*, а ви ж жонаті?“ додала вона цікаво.

Забава йшла весело. Ми гуляли, співали, жартували, а сміхи розлягалися по великих хатах. Наталиного чоловіка не було.

Другого дня, більше з цікавості побачити Наталиного чоловіка, прийшов я знов. Він був вже в п'ятидесятих роках, дуже привітний, огладжений чоловік; але хирявого здоров'я, сухий та тонкий. „Не правда ж, мій пишний пане!“ сказала Наталя до мене при своїм чоловіці: „Ви против мого вітряка стоїте, як весна против зими, та впокоряєте потрохи мене и мій вибір. Але завірте мені, що мій чоловік помимо всего того з душі, з серця добрий чоловігя!“

Хоч и не понутру було мені Наталине поводження, а все ж здавалася вона мені такою любою; єї веселість, жартобливість, єї дотепність вязали мене до неї зарівно сильно, як знов споминав давнину та порівняннє теперішности з колишніи мене від неї від-

тручувало. Я побачив, що вона и тепер для мене може небезпечною стати, мимо тої єї розтріпаности и світовости.

— „А щасливі ж ви тепер, пані добродійко?“ спитав я раз при спосібности на самоті.

— „А що ж ви звете щастем?“ відповіла вона.

Я взяв її за руку и, стиснувши сердечно, відповів: — „Тее зову я щастем, що вже раз моє серце від вас зазнало. Чи щасливі ж ви?“

— „Сумніваєте ж ся о тім, пане Павле?“

— „То й я щасливий, як ви правду кажете!“

— „Правду кажете? Як то, пане Павле, хиба ж ви ще й доси не перестали маячити? Та воно вам ще й пристойть. Але ж бо й не забувайте, ще пора перед вами сповідатися. А коли вже ви такі цікаві, то прошу вас на завтра до снідання!“

Я стиснув її за руку и обіцявся прийти. „Однаково я вас завтра попрощаю — пора мені до родини віддыхати.“

Другого дня рано зайшов я до Наталиного дому. Вона єще спала и я довго мусів чекати, поки вона вийшла. Вона була в свій поранній убір вбрана, але тим гарнішою здалася мені. Тепер же то прийшло до сповіди, як вона казала. Вона повідала, що, хоча вже й перейшла чаруючий дівочий вік любови, то вже шукає свого щастя в солідних річах. Вона вдовільна своїм чоловіком, власне тому, що досить розсудливий и не збороняє їй уживати світа. Думки, що в молодости своїй всисаємо, самі з себе десь зникають, як прийде розум. Правда ж бо, вона не відпералася, що вона свого чоловіка не любила так, як мене; а—додала з дивовижним усміхом — стара любов не вмирає; „я ще тепер до вас ласкава; але ж, — з вас був би красший коханок як чоловік.“

Я говорив багатько против сему; але вона на все мені зосміхом відповідала. Тимчасом прийшла служниця и попросила до снідання. Наталя подала мені руку. Ми йшли до саду добре мені знаомого.

Але того саду я и не пізнав. Колишній зільник десь не знаєть де подівся; а натомість росли купи заграничних кущів та дерев в так званім англійськім густі між зеленою муравою. Повиструговані стежки вилися по між них. Акації розрослися в препишню хинску святиню та кидали від себе темну тінь. Ми ввійшли під них; се була найкраща будова в світі. Замість колишньої зеленої дерев'яної лавки стояла там пишна м'ягка софа, а перед нею застеляний столик, де стояла кава, чоколяда и варення.

— „О ви пишні, святі акації, — се ж то наша церква, наш вівтар, наша дитяча щасливість — о де ж то все поділося!“ промовив я, и поглянув на Наталю жалібно.

— „Чи ж то щасливість від акацій залежить!“ відповіла вона усміхнувшись. — „Я гадаю, що ви для мене вже тільки о половину такі ласкаві як перед десятима літами, бо я вже не тую саму сукню на собі ношу як перше!“

— „Алеж бо Наталю — так, нехай теє місце прислужить мені ще раз вас так звати!—хйба ж у вас не святими сі памятки щасливих хвиль життя? Ось хоч би отсей ваш перстїнь, що ви мені перед десятима роками отгуг на мою руку вложили — я ношу ёго завжди яко святощі.“

— „А я для вашої слави, хоч при сім сніданю, взяла відомий вам оловяний перстїнь!“ сказала Наталя и простягла руку до мого лица. „Бачите як він почорнів, а всеж ховаю ёго між мої золота та ювелі, мов ювель дорогоцінний.“

Побачивши перстїнь, якесь дивовижне чувство опанувало мною. Я взяв пишну ручку и обцілював її сердечно. Наталя пірвала дрожачу руку від мене и промовила: „Павле, чи ж ти ще той самий невгамований фантаст? Геть же від мене!“ И хотїла вставати, а тимчасом нагнулася над мене и обняла мене й поцілувала мої горячі лица: „Так Павле, я з тобою щасливїйша була б.“ Наталині поцілуї, ві рухи, вчарованне обезпам'ятили мене зовсім. Изнов пригорнув я її до свого серця.

Після снідання, жартуючи та сміючись, витрутила мене из сеї альтани та наживуючи пальцем, сказала: „Пане Павле, пане Павле! перед вами не ма що по правді сповідатися.“

Вона жартувала, баландраси строїла и визначила мені пору до мого прощання.

(Конець буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III. *)

(Дальше.)

Можна сказати, що тільки за сі часи українофільство перестало бути чисто-инстинктовним, а стало самосвідомим. Але за те зараз же воно стало схожим з західним славянофільством, ческим, поль-

ским, сербским, т. е. стало націоналізмом¹⁾. Як ми вже казали, через се українофільство стало зовсім на другу дорогу, ніж та, у основі космополітична дорога, по котрій йде більшість освіченої громади у Росії. Націоналізм сам по собі не дуже то марессурсів для багатой літератури, а тут еще, на Україні націоналізм не міг дати и того, що дав він у Чехів, Сербів, Поляків,— бо як не крути, а усе таки Україна не у таких відносинах до Росії, як Чехія до Германії, Сербія до Турції, и т. д. Українским націоналам через те не хватало сили не тільки на те, щоб одірвати хоть морально більшість своєї громади од Росії, але й щоб ясно формулувати свою програму — не у стихах, а у прозі. Як

---

*) Ми вже в II-й часті статті вш. автора в наших примітках заявляли не раз, як де в чім одмінні наші погляди від его поглядів. В сій же часті не будемо наших приміток давати, лишаячи висказати свої одмінні погляди самим Українцям, про котрих річ ведеться. — Ред.

1) Я дуже боюся, щоб термін націоналізм, своїм дуже широким буквальним змістом не затемнив того, що я хочу ним сказати, тим більше, що самі національні напрямки у наші часи дуже змішуються з тим, що я хотів би одрізнити терміном народовство, — и що терміни ці не в усякій мові можна виразити одмінними словами (у романських мовах такі є ріжниця nazionale и popolo, хоть Романції, особливо Італіяни, и менш усього діляться на класи, більш других демократичні, так що там до popolo належить и аристокрація більш ніж де небудь). Націоналізм появилсь наперед у Французів, коли вони стали найдужчою нацією у Європі, потім він піднявсь у Німців, котрі захотіли й собі бути такою, а дальш у Славян. Націоналізм — се привязаність у власному народі до того, що робить його найбільш уражаючу ознаку, значить и до того часу історії, коли народ импонував другим, до того устрою, культурного и соціального, який був тоді, як нарід найменш підпадав впливню других. Націоналізм має собі підставу у тих инстинктах, котрі виробили у ведіхних народів жидівство, хитаїзм и т. д. От од чого націоналізм и у наші часи дуже легко зростається з воєнним духом. От од чого націоналізм у Французів и Німців зростається з імперіалізмом и Drang nach Osten (хоть би иногді и з примішками „идей 1789 р.“, або вольного духу Тацитовой Германії и культуртрегерства, а з другого боку од клерикалізму, як бачимо по Жозефу Деместру, або по Шлегелям), у Італіянів різнивсь з поклонами римській імперії а то й самому папству (Нео-вельфізм), у Поляків и Венгрів з олігархізмом, у Великокорувів з паризмом и т. д. Коли нація яка попалась у неволю або стратила власну державу, то націоналізм зростається з поривами до волі, становиться більш демократичним, — и се тільки й дає йому прогресивну силу у XIX в.; але й то, коли Болгарин згадає Крума, Сербин Лазаря, Словак Святополка, або й наш брат Українець Хмельницького, то не тільки од того, що за часів їх не було Турка, Німця, московского (?) пана и чиновника з царем у горі, — а од того, що тогді й наші „чуби другим голити.“ як нам тепер голять. Коли хід історії зробив те, що ознаки національні вдержались найбільш (а се майже скрізь так), або виключно у простому народі — як се переважно злучилось у Славянищі — тогді й націоналізм становиться ще більш демократичним. Але ми маємо приміри, що демонстративна симпатія до деяких мужицьких ознак становиться тільки одним з придатків націоналізму воюючого

ми бачили з приміру епілогу до Чорної Ради Куліша, з „Двох руских народностей“ Костомарова, з усієї „Основи“, що печатала більшу часть статей своїх по російському — самі передові націоналісти українські не доводили до послідніх консеквенцій свого націоналізму, навіть и літературного. А між тим національна формула *ad instar* Чехів, Поляків и т. д. усе таки заявлялась на Україні, для неї усе таки одшукувались „історичні права“ у старій козащині, — и се усе тільки збивало молодіж українофільску з практичного погляду на роботу для народу и освіти, а поверхностний поділ літератури у Росії по мові тільки, поділ, котрий усе, що не було писано українською або ново-українофільською мовою, за-

я зовсім не обов'язує націоналізм до правдивого демократизму, до підняття прав мужика. Так Німка Катерина П., з радости що стала „північною Семирамидою“, завела при дворі форму для єреїлів — великоруский сарафан кокошинк, що не забороняло їй роздавати в крепачтво мужицьких єригіліалів; так польські балагули в українських костюмах їздючи по Україні були добре батогами українського хлопа и т. д. У наш вік націоналізм — ся дуже стара пісня, як розібрати її — часто зв'язується з новою про волю и про демократію, народоправство. Але справдений народовець не може бути націоналом, не може бачити ідеалу позаду; не сила и слава його національності, а добро його народа — ось його ідеали. А ці ідеали — космополітичні, и час для зреалізованя їх — попереду. — Народовець може поважати історичні форми життя національного тільки тогді, як вони мали або мають зерна його космополітичних ідей, може будити почуття національні тільки такі, котрі ведуть до зросту волі и обичаїв мас народу, — він може любити родину свою тільки яко місце, де він найлегше може працювати для чоловіка.

Українофільству, т. є. націоналізму серед народу зовсім хлопського, усього б легше стати не націоналізмом, а тільки одною з форм космополітичного народоства, — так воно й буде, надіємось; вже Шевченко дає право такої надії. Але й українофільство не могло утекти од общої частини всіх національних напрямків. У 40-ві роки воно мало дуже багато шляхецького, — було чимало Мазенинським гетьманщинофільством, як то можна бачити и з сатиричних заміток самого Шевченка у „Посланню до земляків“ в яшому. У новітні часи воно стало яснійшим народоством, хлопоманією, — але ва-те багато з потомків старшини мазенинської, що було вже тішились костюмами українськими а навіть перепикувались з українськими літераторами по „своєму“, а не по „московському“, — одлетіли у табір п. Каткова и стали писати статті о неможливості української літератури, давати субвенції святоюрцям и т. д. Але при усьому „хлопоманстві“ новітнього українофільства, ми б сказали, що и нові Патії — як и старий — не дуже то розірвали з старим Мазеною и брали часто форму, історичний націоналізм, за суть діла, за прогресивне народоство, — через що й самі зменшили свою силу, як то ми хочемо показати у тексті.

В Галичині, здавалось би, ще менш є підстав для історичного націоналізму, бо віки державної самостійности и воєнної слави Галичині були так давно, що народ вже забув про них. Бо усі класи повисли, котрі у минулому носили у собі силу національно-державну, не дбають зовсім про ділетне добро народу, — одначе й тут на першому плані у патріотів ми бачимо скарги, що „потомки князів стали жебраками, що шляхта не дбає про величність церков и т. п.“

писував у чужу „сусідню“ словесність, зробив те, що українофільська молодіж стала холодна до наукової літератури російської, хоть би в ній говорилось и про народ український. (Я минаю такі послідки, як реакція против українофільства у Великорусів через ёго претенсійність и нетерпимість мало одвічающу ёго силам и праці). Стала холодити ся молодіж и до літератури російської и великорускої саме як раз тогді, як ся література пішла в гору, — и покинувши на віки сентименталізм и романтизм Жуковського и ранніх Пушкіна и Гоголя з ёго легким народнім колоритом, пройшовши об'єктивно-артистичну школу пізнёго Пушкіна и особливо натуральну школу пізнёго Гоголя и Лермонтова, а потім з широкими свободними європейськими ідеями соціальної школи Герцена, Тургенева и др., приймалась малювати побит народний так живо, як се бачимо у Некрасова, Островського и молодших белетристів. Українська ж література або живуца без критики, інстинктивно, або тільки з критикою з погляду націоналізму, — не могла вслідити за сим прогрессом російської и великорускої літератури, — и то плетучись за віком, більш інстинктивно, ніж свідомо, потрапляла в такт новішому соціальному реалізму, то знов закидала не тільки романтизмом, але й сентименталізмом а la Карамзін, — то кидала грязюкою на Котляревського и самого Гоголя за їх „панський“ погляд на народ (чим показувала брак историчного змислу), то знову зводила буцім то реалізм до арлекінад часів Котляревського.

Через се усе українофільство и після нового свого збудження у 1859—63 рр. не викликало собі симпатії громадської навіть у самій Україні у такій силі, як мусіло би и могло би, — а потім не змогло з честю пережити и тих невеликих перепон, які ёму зустрілись знов на дорозі, після 1863 р. Добра доля української громади, навіть молодіжи, и часто ті, хто тягся до ширших політично-соціальних и наукових інтересів, люде енергічні, хто раввся зараз до соціальної праці — ті сторонились од українофільства, не знаючи, як їм приладити до своїх тенденцій сей старомодний, слабосильний, але претенсійний напрямок. Українофіли сердились на таких людей, звали їх космополітами, дужаючи, що се не знать яка нечесть, и вважали сих космополітів за первих ворогів своїх, тогді як з ідеї політикування або з бажання завести „историчну шляхту“, „національний клір“, часом дуже кокетували з адміністраторами, багатими панами, благочинними и архієреями, — поки сі всі скоро не показали своїх зубів після двох-трёх статей Каткова, поки не сталось так, що в літературі за українофільство

тільки чуть було голоси так званих космополітів, котрим иноді приходилось терпіти більш ніж чистим українським націоналам. (В Полтаві н. пр. усі найголовніші з українофілів zostались цілісінькі, а космополітів розвезено у Вятку и Архангельск и т. д., и при сьому розумнішого з них, котрому довелося не мало потерпіти гадьби од українофілів, обвинено и в українському сепаратизмі: corpus delicti був український буквар, ним зроблений. У горячіїших українофілів такого corpus delicti не знайшлося!)

Ся уся одсталість українофільства и всі єї послідки, сі усі недорозуміння пішли именно з того, що в українофільстві дана була перевага формальному боку, націоналізму, партикуляризму, и за ними не замічена була та середина, котра давала ёму силу од Котляревского до Шевченка включно. А ся середина у тому и залежить, що українська муза тогді тільки давала свіжі и дужі твори, коли завдавалась загальними європейсько-російськими ідеями и напрямками, сентименталізмом, романтизмом, охотою до простонародности и т. д., — що українські національні ідеї и традиції тогді тільки користувались симпатією громади, коли вони підходили під сі загальні тенденції, що самого Шевченка сильніший бік не у тому, що він плаче за колишними „бунчуками и булавами,“ а у тому, що він рветься до „волі и науки,“ не у тому, що він лає Ляхів и Москалів, а що кляне панів и своїх, которі гірше чужих розпивають меньшого брата. Не у тому також саме перше діло науки на Україні, щоб конечно полуукраїнською мовою, хоть як не будь скомпанованою, писати розправи, про що попало, — а у тому, щоб знала публіка и на Україні и по за нею, хоть на готовій мові, що то за край, що за народ, що є чоловічого у ёго історії, побиту, мові, що треба з ними робити, щоб добрі елементи ёго пішли на користь ёму и другим. И до такого погляду не трудно дійти було, переглянувши те, що зроблено для науки про Україну хоть и на російській мові писаними творами Максимовича, Бодянского, Костомарова, Куліша и т. д. — которі, идучи одною дорогою з великорусами, и про своє розказали и других навчили, — творами, за которими не пішли праці молодших щирих націоналів українських, що, задумавши виробити окрімну од російської науку, не тільки других не навчили, але й самі не навчились тому, що вже було зроблено, и довели діло до того, що и другі забули про те, що було зроблено старшими, що було признано у ті часи, як ще не ставилась різко українська сепаратистично-національна програма²⁾).

²⁾ У 1860-і роки часто доводилось замічати, що, то з недостатку нових видань старих українських праць, то з реакції против українізму, багато де чого про мову

Позаяк—між инчими причинами — націоналізм збужив и обезсилив українофільство и прогрес української літератури після 1847 р., то потім вона, коли піднімалась и посувалась хоть трохи уперед, то ще більше силою прогресса загально-россійського, ніж місцевими, чисто українськими елементами. А сей факт з одного боку говорить против крайних автономістів, а з другого боку ще більше мусить свідчити перед централістами про фатальну конечність українського напрямку.

Всхідня війна 1854—56 рр. підняла у Росії по переду національно-державний патріотизм, которий, після неудач, перейшов у народно-реформаторський. Як той, так и другий зачепив и Україну. Після погрому 1847 р. кілька років не появлялось навіть ні стрічки по українському, и збірник пісень Метлинського лежав у типографії у Києві, поки на силу ёго випустили у 1854 р. А тепер здавалось натуральним самій адміністрації збудження старих, козацьких традицій, тільки б вони направлялись против Турків. Гулак-Артемовський и за ним инші пішли писати „Сидить Абдул, губи набув“ и т. д. Не велику літературну, а ще менше моральну цінну мають ці вірші; але у свій час вони послужили збудженню української ідеї, як и формування „Погонців“ и „Козаків малоросійських.“ Вони поміщались наївною провінціальною публікою и школярами у тетрадьках рукописних творів коло поем Шевченкових, — и усе таки подавали образчик, що українським словом можно говорити и про сучасні діла, которі були в усіх тогді на гадці. Се був первий, хоть дуже недоконалий образчик практичної української літератури³⁾. Воєнні неудачі 1855 р. показали патріотам у Росії, не тільки западинного опозиційного стану, але й національного, славянофільського, потребу реформ, народнєї освіти, потребу знати народний побит. Славянофіли московські стали виступати яко національно-ліберальна партія. Під крилом и у згоді з московським сла-

українеку, про пісні, про старовину кївську, про Слово о Полку Игореві и т. п., що вже у 1840 р. висказувалось як аксіома; зовсім було забуте.

³⁾ Занятно, що теж саме ми бачимо на недавніх примірах у провінціальних літературах у Франції, де слугам Наполеона III. прихилилось переводити Марсєльську на бретонську мову, а бретонські и провансальські поети почали писати у 1870 р. воєнні пісні а далі маніфести, політичні брошури, а далі й популярні наукові статті и книжки, окрім того идилічного и віршопишеного дилетантства, яке панувало у них до війни 1870 р., та романтичних згадок про колишню славу. Дивись *Agustina Prouvenzan 1871—1872 р.* и статтю Gaidoz'a „La poésie Bretonne pendant la guerre“ у *Revue des deux Mondes 1871, 15. Décembre.*

вянофілством виступило у лиці п. Куліша и українофілство. Лід, котрий прикривав українське слово и козацькі традиції, був проламаний: після „Абдула“ виплинули „Записки о Южной Руси“, котрі найбільш розкупувались у Москві славянофілствующою публікою, „Чорна Рада“, котрої перевод з пам'ятним епілогом поміщався у „Русській бесіді“ разом з „письмами о древности и самобытности малороссийскаго нарѣчія“ и „Временами года Украинскаго простолюдина“ Максимовича, — а „Проповіді Гречулевича“ викликали рецензію Хомякова, котрий бажав швидче побачити „слово боже“ на простонародних мовах у Росії. Нове видання Гоголя працею п. Куліша за помічю московських кружків знову збуджало інтерес до хуторів українських и козащини. „Народное Чтеніє“ почало печатати малорускі стихи з перекладами великорускими. Російська громада ждала еманципації крестян, и стрітила через те з ентузіазмом „Народні оповідання“ М. Вовчка. Ні одна ще книга українська до того не мала такого успіху, як ці оповідання. Тому причиною був час єї появи, коли селяне були в усіх на думці, а окрім того ще й те, що ні поперед, ні опісля не було української книжки — не виключаючи и Шевченкових творів, часом глибших по ідеям и дужчих талантом —, котра б так була спосібна видержати критику літературну у Росії після Гоголя и Бєлінського, як ці „Оповідання.“ Як не щиро-українським духом повні ці оповідання, але усе таки ми мусимо признати, що на них видна школа „Записок охотника.“ Так як українська критика тогді ще менше иснувала ніж тепер, и так як писателі пізнійше М. Вовчка появившіся (та и сам М. Вовчок у дальших випусках оповідань) повертали не раз на стару дорогу романтичну, малюючи сільську идилію (Три долі), або передаючи безцільно сільські легенди (Сім братів и т. д.): то ми й не можемо у тому факті, що перший випуск „народних оповідань“ М. Вовчка доволі одвіча' принципам натурально-соціальної школи російської літератури, не можемо признати, буцім то література українська консеквентно и безповоротно усвоїла собі ці принципи. Ми мусимо бачити у „Народних оповіданнях“ більш мимовольний рефлекс російської літературної школи Тургенева, хоть и доволі оригінальний як оригінальний ґрунт народного життя на Україні, ніж чисто самостійну прояву прогресу українських ідей и літератури. В усякому разі поява и успіх оповідань М. Вовчка тісно вяжеться з тим ентузіазмом до крестянства, з тим духом протесту против крестянства, який опанував російську літературу у часи перед 1861 р. Сей же ентузіазм збудив загальну симпатію и до Шевченка, котрого тепер кинулися перекладати

російські поети и вивисшувати критики, забувши на сей раз авторитет Бѣлинського⁴⁾.

На сѣму обявешому усю Россію інтересі до народу, волі, освіти ёго, на симпатії до усѣго оппозиційного старому порядку и через те й до усѣго автономного и федеративного, на симпатії до старо-руського, кнєво-новгородського, и земско-московського „народоправного и вѣчевого“ и піднялось українофільство часів „Основи.“ Але треба признатись, що українофільство показало себе низче тії ролі, котору ёму дав тогдішній дух громади у Россії, а вже далеко низче тієї, на котору воно заявило претензії. И низче воно показалось именно через те, що не зрозуміло, що ёму дало силу, и виявило претензії зовсім не на те, у чому могло мати силу. Українофіли, за висном хибя п. Костомарова, не поняли, що силу їм дає народовство, але не націоналізм, оригінальні варячі все-російського демократизму и автономізму, а не сепаратизм, хоть би и літературний, — и пішли, або лучше хотіли піти по дорозі Поляків, Чехів и т. д., заявляючи претензії „історичної національності.“ Одно з перших питань, которі вони підняли, було питання про розміри літератури української, при чому замість того, щоб попередити ті узенькі з поверхносного погляду, а на ділі дуже широкі рядки „літератури народної“, „літератури домашнього обходу“, котору признавали за ними и їх противники, українофіли ударились жалуватись „на ворогів“, на „зажерность московску“, та обмежуватись од „сусідніх“, „московської“ літератури; замість того, щоб дивитись більш під ноги и докладати працю для будущего, українофіли, як усі націоналісти, дивились більш у минуле, звертаючи на ворогів, на сусід усі бідні сучасного. Таким жалкуванням, таким претензіям зовсім не одвічала фактична ціна творів нових українських писателів. Ми вже сказали, що по літературному характеру українські твори и після-Шевченкової епохи одмінюються своєю неконсеквенцією и одсталістю у порівнянні з російськими и великорускими після 40-х років. Російська и великоруска беллетристика и поезія сих часів не задавалась вже якими небудь узкими, національними ідеалами: вона старається висліджу-

⁴⁾ Добролюбов, наслідник Бѣлинського, при першому після амністії виданню Кобзаря одвітив на питання, чи можлива українська література: „чому ж не можлива, коли українські писателі, як Шевченко и М. Вовчок, так гарно мають побит народний,“ — и вказував українській літературі практичну дорогу: книги для народної освіти, которих, як каже Д., не ма ні для Великорусів, ні для Малорусів на рівні. З тої пори як перемінилась ся пропорція! Скажуть: усе через „Московське ненажирство.“ А на що ж „конституційна Австрія?“

вати натуру, як вона є, виставля', як стрій и принципи такі або інші життя чоловічого видились у побиту чи то висших клас, чи то великорусского народу, у сім'ї, у хазяйстві, громаді, — и виводить живі типи, найбільше борючись против деспотизму в усіх його формах и проявах, протестуючи не голими фразами, а картинами, типами. Сфера беллетристики и поезії усе розширяється, багатство фактичне усе росте, а національність — сама собою йде за картинами и типами, узятими з національного жерела. Щоб зробити безспорним те, що ми пишемо про російську и великоруску літературу з 40-х років и виставити паралельно слабкість українських творів новітніх часів, коли українська література стала виходити з истинктивного періоду, нам треба було б написати багато, особливо подрібно розібрати хоть важніших українських писателів.

На сей час ми не візьмемось за таку обширну працю, а скажемо кілька коротких заміток про деяких писателів для того, щоб наші слова не були вже зовсім беззосновними*). Думаємо, що мало хто стане боронити од нашого приговору українську поезію віршовану після Шевченка. — Мішанина напрямків од сентименталізму (приторні любові) и романтизму (баллади на теми народніх легенд, або переводні) до сухої деклямації або аллегорії (сієї могили поезії) на ліберальні теми (вічне засівання ниви), водяниста довгота, переспів по кілька раз одних и тих-же тем, мала оригінальність (так що усю нову українську лірику можна признати за макулятури Шевченка) — ось де літературні одміни нової української поезії. У ідеях видна бідність и неясність: родина, вороги, вороги, вороги, — слава козацька — воля — а яка? и як? ... засівання ниви, а як? угроза помстою, народнім або божим судом якось а la псалми, плач на горе, которе привелось терпіть за родину, за Україну, горе далеко не таке велике, як те, що терпить усякий простий чоловік од експлуаторів, — а у кінці опротивилі до нудности жалоби на „долю“ — ось що бачить у українських ліриків читатель привикший до реалізму и соціального аналізу нових європейських літератур. И се усе виходить не тільки од малого поетичного таланту українських віршотворців, але й од того, що вони хотять національничати або народничати, підмазуючись під народні пісні.

*) Про надто песимістичний погляд ш. автора на цілу українську літературу після Шевченка ми вже згадали у минулому роčníку Правди; тут додамо лише, що и чужі не раз менш строго судять. именно про нашу беллетристику. Очевидно, таким острым судом хоче вл. автор заохотити тільки до їм ревіційшої праці, а також и завернути українську літературу з фальшивої дороги, на яку, по его гадці, після Шевченка отупила. — Ред.

Більш свіжого знайдемо у белетристів. Лишаючи М. Вовчка, котрий чим даліше усе слабшав, як український письменник, найбільш повістей написали у останні 10—12 років п. Куліш (найбільш по російському), п. Стороженко, а у нові часи п. Нечуй. Літературний талант п. Куліша, здається нам, вірно оцінив Гоголь, у письмі своєму до Плетневу, ще як тільки був напечатаний „Михайло Чернишенко.“ Він признав п. Куліша більш етнографом и историком, ніж поетом. Историчні романи п. Куліша, особливо його „Чорна Рада“, вказують велику начитаність, тонкий аналіз, уміння сконструювати ход дії, але мало живого, дійсного поетичного таланту—уміння родити живі типи. Та такі про историчні романи, коли вони не беруть тежкою такі близькі епохи, як романи Еркмана-Шартріяна, треба тепер сказати, як каже Пушкін: „умчался въкъ эпическихъ поемъ!“ Публіка, „почтительно поскуцавши“ над „Чорною Радою“, перейшла до дневного порядку. Більш живі повісті п. Куліша із сучасности, що печатались у „Русскому Вѣстнику“ и „Основи.“ Але з цих повістей „Потомки Гайдамак“—є мішання заміток про старину, годних для „Запис. о Южной Руси“, з сентиментальною любовною исторійкою з немотивованими перешкодами и *deus ex machina*. „Майор“ є повість, котору автор обробив, як видно, з найбільшою любовю и у котрій він почасти хотів вліюжити свої ідеали. Але тут у основі теж бачимо идилію, сватання з перешкодою, без усяких нових оригінальних психологічних варіантів, тільки приправлену окремишим не стільки народолобієм, скільки „народностелюбієм“, котре вводиться в програму для української молодіж. „Народностелюбие“, етнографічне дилетантство має свою ціну, як перший початок реакції нерівності соціальної, як романтична форма симпатій до народу, — але ставити ідеалом, щоб получивши європейську освіту народолобець бив поклонив перед 10000 церемоніями мужицького побиту, так само ложно, як заковувати чоловіка и у „салонні приліччя.“ Нехай народолобці беруть собі розумних жінок між сільськими дівчатами (п. Куліш не рішився однак зробити милу Сагайдачного зовсім чорноробочою мужичкою), але, коли вони не постараться зразу підняти їх освіти на рівні з собою, то такі пари завсїгді будуть фальшею, якою по більшій частини и бувають пари панско-селянські, хоть би на самих романтичних основах зроблені. Основна ідея „Майора“—є етнографічний дилетантизм на жанжаківській темі, ще смішніша у наші часи, ніж ідея яких небудь „Циган“ Пушкіна. Націоналізм або етнографічне доктринерство п. Куліша навело його тільки на один сюжет повісті, справді зачіпаючий важний и соціальний

интерес: се „Совість другої людини“, у котрому, хоч і не ядро і не живо, більш аналітично ніж колоритно, а все досить ясно представлено, як такі верстви народу, як салдати (додай писарі, усякі полупанки) робляться ні сим ні тим — тратять усяку душу і стають якимись автоматами, у сути діла нещасними, одилюючими „цвіт життя“ і у близьких з ними. Сієї теми ніхто не міг би розвинути так ясно перед публікою у Росії, як українські письменники, — а ця тема має інтерес для усієї Росії, як для землі сільсько-крістьянської. Але, щоб зачепити усю глибину сього поважного морального питання, треба стати не тільки на національний погляд, що, мовляв, уся біда через те, що змосковивсь чоловік, а поставити перед собою сю тему як загальну психологічну задачу про інтереси і цвіт життя сільського і міщанського, наївного і такого, що наївність стратило а свідомості і широкіх ідей не набралося.

(Дальше буде.)

Дещо в справі народнього язика*).

Призвольте, ш. пане Редакторе, і мені в сій важній справі народнього язика голос забрати і свою гадку вивістити. Я у повні годжуся з засадою Вп. Сакуна, що „нам треба задля розвою нашої літератури писати Українською**) мовою а не яким небудь з Українських говорів — ми не повинні тіснити нашої провінціалізмів в нашу літературну мову, а повинні дати повну свободу в літературній річі провінціалізмам завжди (завсідги) народнім й оригінальним, як це робила Основа, що видавалась в Петербурзі.“ На перший погляд, здається, і п. В. в своїй статі: „в справі народнього язика“ притакує за п. Сакуном та повідає: що в нашій літературній язичі „потреба прийняти в головнім оден говор; — язик літературній може вважатися головною рікою, котру заселяють наріччя — ніби притоки“. Але зараз домагається п. В. в літературній мові завести певну одностайність в формах, а сказати б словами п. Сакуна, домагається „вигнання провінціалізмів“ з літературної мови і надання їй іднoформного характеру.

*) Гл. Правда, 1873, нр. 10 і 14.

**) Назві *Україна*, *Український* надаю теж саме значення, що й *Южна Русь*, *Южноруський*. Так розуміли і розуміють майже всі Закарпатці, здається, і пан Сакун. — Прим. Нетяги.

Нема що в тім перечитися. Очевидно ж бо, правда по стороні п. Сакуна, и на доказ своєї правди вказує нам на старословянську літературу, що так пишним цвітом зацвіла в старосвічнину та й в найновіших часах не знаходить собі рівні. А чим же узасаднить п. В. свою гадку, хіба тим, що „випадає уважати на те, що вже загально від письменників прийнятим зістало“? А хто ж більшим авторитетом, чи народ, чи письменники? А може п. В. схоче вказати нам на німецьку літературу? А тоді, хіба ж не зійдемо на того дивогляда — витворювання всім Слав'янам спільного літературного язика?

Виходячи из своєї засади, п. В. домагається вживати в літературній мові форму „один“, а форми „іден“ не хоче припустити до уживання, дарма, що п. Сакун форму „один“ вважає схожою до московського. И справедливо. Бо форма „один“ побіч „єден“ и „іден“ вживається тільки за кордоном, де московська мова певний вплив мала. В Галичині ж, де сього впливу не було, між народом форми „один“ майже нігде не чуємо; чуємо тільки „оден“ або „єден“. Коли ж ми форму „єден“ вважаємо схожою на ляцьку (хоч вона поправді тільки старшою формою від „оден“, котра при впливі ляцької мови не могла перетворитися на форму „оден“), то тоді належало б не форму один але чисто народню „оден“ в літературній мові вживати. По при сій формі „оден“ не перечуся за вживання форми „іден“, бо и вона форма чисто народня та ще й оригінальна. Звук і улюблений в Українській мові, и він витворився спопри інших (н. пр. з а, я (я), о, ы...) с старославянського звука є, хоч те витворення єсть двоєке: зуповне и не зуповне. Для тогож то чуємо в народній мові не: ей, еі, еше, Киев, осенний, Матвей, але іі, ій, іше*), Київ, осінний, Матвій. Тим то и форма „іден“ не носить на собі нічого такого, щоби не дозволяло іі в літературній мові вживатися.

Дотично ж вживання форм ся, сей, ся, се, сесь, сеся, сесе замість ця, цей, ця, це, цесь, цеця, цеце,**) розрізняю. Коли ж

---

*) В Галичині — особливо па Поділля и Полісся хоч рідше але вживається іше, зате частіше іше або же. — Пр. автора.

**) В яких письменників вичитаю п. В. форми цесь, цеця, цеце, не вгадаю. Я знаю тільки, що закордонські письменники такої форми не вживають. Хіба може хто з галицьких молодих письменників, що забралися писати, мовляв, по український, неперевчивши гаразд мови а тільки витворюючи собі дивоглядні форми, писали навіть: церце, цело, оповідаця замість: серце, село, оповідавля. Я ж гадаю, що п. В. не схоче розбірати таких мазанин. — Пр. автора.

бо *ся* осібно стоїть від часівника (иншаж бо річ писати: вони *годняця*, так *здаєця*, а инша вони *ся* *годнять*, так *ся* *здає*), а *сей*, *ся*, *се* в значенню *dieser*, *diese*, *dieses* приходить, зарівно як и гірське *сесь*, *сеса*, *сесе*, тоді по моїй думці не годиться писати *ця*, *цей*, *ця*, *це*, *цесь*, *цеця*, *цеце*, бо такі форми не мали б тоді філологічної підстави. Инша ж бо річ вживати *ця* в такому злученню с часівниками як *здаєця*, *годняця* або *цей*, *ця*, *це* в значенню *dieser da*, *diese da*, *dieses da* намість *оцей*, *оця*, *оце*, бо в таких випадках *с* с попередіучим *т* злилося в народній вимові в *ц*^{*)}. Та й в загалі, в народній вимові не тільки *тс* але и *дс* злилося в звук *ц* и се зілляннє становить важну, типичну характеристику нашого языка народнього. Для того ж то не повинні виганятися з літературної мови ці чисто народні форми: *цей*, *ця*, *це*. *здаєця*, *годняця*, а такі форми як *громацький*, *свіцький* не *громадський*, *світський*, бо їх и по всій Галичині не инакше чуємо вимавляні. Иншого ж бо писання домагався тільки батько етимологів п. Максимович, називаючи наш спосіб писання какографією, та • п. Метлинський, боячись затемнити значення слів.

Лишаючи иншим разом поговорити, як ш. Редакція позволить, и про вирази й форми пропоновані п. В. до вживання як и загально о дусі нашого народнього языка, скажу тут на закінчення дещо про форму род. множественного числа сущників закінчених на *не*: на пр. *прямованій*, *пересвідченій* замість *прямовань*, *пересвідчень*. Не знаю, для чого п. В. домагаєця родител. мн. ч. на *ній*. Причин я не бачу. Та же ж *пересвідчення*, *прямовання* а *насінке*, *зілля* однаково склоняюця, и ми нігде в народі нечуємо форми *насіній*, *зілій*, а тільки *насінь*, *зіль* а отжеж и *прямовань*, *пересвідчень*, и я за вживанням тільки таких форм, бо вони народні та й стоять на певности філологічній. Есть вправді и в нашій народній мові форма родительного м. ч. на *ній*, але то тільки в таких словах, що ввійшли в народ за впливом церковного языка, и задержали закінчення церковного языка на *ниє*, н. пр. *чтеніє*, *спасеніє*, *воздвиженіє*, *благовіщеніє*, *зачатіє* и т. д. В таких словах п в народній мові задержуєця форма родительного м. ч. на *ний* — отже: *чтенний*, *спасений*, *воздвижений*, *благовіщений*,

*) А таку вимову чуємо не тільки в Полтавщині, Харківщині, Київщині, на Поділлі и Волині за кордоном, але чуємо и в Галичині особливо в Брочькім під границею, як села Кутище, Ленище, геть аж попід Збараж, де села Красносільці, Селягівка, а потім в Чортківській, як село Городенка, аж попід Гусятин. В Галичині правда рідше чути таку вимову, а за кордоном майже не пишу. — Пр. ав.

зача́тий. Але н тут, як тільки народ надає тим словам своєна-
родне закінчення в именит. єдин. ч. на *ниє*, вживається н в род.
м. ч. народне закінчення на *нь*, н. пр. *спасєние* — *спасєнь*; воз-
дви́женє — *воздви́жень*, благовіщенє — *благовіщєнь* — н т. д.

Стоячи ж на тій твердій засаді, що народ н його мова най-
більший авторитет н перед тим авторитетом мусить всякий пись-
меник навіть геній чолом бити, повинні ми в письмі нашім (себ-
то в літературі) тільки такі слова н форми вживати, що суть на-
родніми, а не вишукувати н викувувати собі н слова н форми
навіть н не схожі на духа народної мови. — Прощайте!

М. Петька.

Літературні звістки.

— Петербурський „Голосъ“ при кінці минушого року напечатав
досить довгу статтю професора консерваторії Петербурскої п. Лароша
про **збірники пісень українских пп. Рубця н Лисенка**. П. Ларош кін-
чить свою статтю такими словами: „Оба збірники надзвичайно важні
вклади у скарбницю русскої музики. Обидва багатіють мелодіями високо
оригінальними н часто разящо красивими. (Тут п. Ларош вичисляє такі
нумера из збірок п. Лисенка н Рубця). В сих мелодіях так багато
оригінального, свіжого, разящо здорового, що не можна не побажати ім
як найбільшого ширення у наших музичних кружках. Деякі мелодії
поучаючі для теоретика н историка музики. Так н. пр. п. Лисенко по-
дав кілька примірників пісень, що основані на мадярському тетра-
корді, т. є. на звукоряді з двох малих секунд н одної вбільшеної, що
замітен у народніх піснях угорських н звісний публиці з рапсодий Лі-
ста. Сюди слідуєть важні нумера: Туман, туман по долині (II, 30),
Ох виїду я за ворітєчка (II, 33), По горах, по долинах (II, 35). Але
окрім усяких етнографічно-музичних дослідів, пісні, що видані двома
працівитими н совіетними збірателями, дуже часто мають чисто-арти-
стичний інтерес, котрий піднімає їх з сфери тісної ерудиції у сферу
вольного творчєства, котóre є власністю загально-чоловічою.“ (Голосъ,
1873, н. 252.)

— У Одесі вийшов недавно **Український Словник** п. Фортуната
Пискунова, але дуже неповний.

— Друге виданє **Де-що про світ божий** з 1872 р. розійшлось вже
ціле на Україні (в Галичині суть єще немногі екземплярі, котрі мож-
дістати в канцелярії Просвіти), н незабаром вийде третє. Вєлєкоруский

переклад сеї популярної книжки вийшов недавно вже третім виданням у Петербурзі.

— Довідуємось, що на Україні зроблено переклад з великорусского популярної книжочки Александра Иванова **Разсказы о землѣ и небѣ**. Есть то перша книжочка з ряду книжок того-ж автора (Р. о землѣ и небѣ, Р. о силахъ земныхъ, Р. о жизни человѣческой, Р. о царствѣ Бовы королевича). Перші розкази — то щиро великоруска форма публичних лекцій для народу, що колись то читались у Полтаві А. И. Строином, и з великим талантом популярности передані в них короткі основи астрономії фізичної, географії и фізики; але далеко не так удачні дві останні книжочки, у которих автор хотів розказати основи науки про громаду (соціологію). П. А. Иванов говорить у третій книжці про віри, науки, умілости, уряди, стани, домові порядки, про війни и народи и т. д. у системі досять гарній, и хоче провести у популярній формі ідею прогресу в історії, — але шановний автор, що до історії народів східних, держиться часом застарілих поглядів, ставлячи сі народи тільки як ступень до Греків и Римлян, а в нарисі ново-європейского життя прикладає мало критики. Ще менше вдалась п. А. Иванову остання книжка, у которій він, привязавшись до популярної у Великоруси казки про Бову королевича, розказує мов би то нестайучий кінець її: як правив царством Бова, — и розказом, як по черзі виганялись з царства бояре, купці, селяне и т. д., хотів передати основи політичної економії. Але автор не пішов дальше Мененія Агриппи у виводах у своїй казці, се-б то дійшов тільки до того, що усе, що є у сучасному економічному строю, так и мусить zostаватись без переміни. Переклад на українську мову з деякими одмінами першої и другої книжки п. Иванова завсе може мати ціну; — и третя книжка, але з гаразд більшими одмінами, теж була б у пригоді українському народови, поки не появляться другі, трохи обширніші популярні книжки по соціології. Ми радили б через те перекладчикови не застановлятись тільки на першій книжці.

— Коли б яку книгу ми бажали бачити переложеною у Галичині на руску мову, так недавно вийшовшу у Петербурзі **Н. Костомарова „Русская Исторія въ жизнеописаніяхъ ея давнѣйшихъ дѣятелей**. Первый отдѣлъ: Господство дома св. Владимира. Выпускъ первый: X-ое — XIV-ое столѣтія.“ Есть то початок загальної картини історії руских племен, котору задумав дати п. Костомаров не для спеціалістів, але для усієї громади, — и треба було, щоб у автора зібрались до купи такі спеціальні знання и такий талант оповідання, як у п. Костомарова, щоб з під пера його вийшла така учена и жива книжка, як сей випуск Р. історії. Тут ми бачимо Володимира св., Ярослава І., Федосія Печерского, Волод. Мономаха, Андрія Боголюбского, Мстислава Удалого, Да-

яла Галицького, Александра Невського, Московських Даниловичів, Сергія Препод., Дмитра Донського, Соловецьких святих — як живими, а з ними як живу стару Русь Київську, Галицьку, Новгородську, Суздальську, Московську, з їх вічани, боярами, монастирями, борами, степами, дома й на війні з степовиками, Уграми, Дяхами и н.

— В остатні часи у Київській місячній виданню „**Университетскія Извѣстія**“ напечатано було кілька цінних праць для історії Малої Русі, між котрими первенство має Княження Даниїла Галицького, по русськимъ и иностраннымъ извѣстіямъ. Сочиненіє студента Дашкевича, удостоєнное золотою медаллю. (Ун. Изв. 1873, пр. VI, IX, X.) То дуже цінна, найповніша доси монографія про так важний час и таку характеристичну особу, як Данило Галицький. Цінні також и праці: „Письмо архієпископа Брунона къ германскому Императору Генрику II-му. Статья посторон. слухат. Оглоблина“ (Ун. Изв. 1873, пр. VIII), „Путешествіє Гильбера де-Ланоса въ восточныя земли Европы. Статья студента Емельянова“ (тамже), „Путешествіє Шардена въ Персію. Статья студента Дьяконенка“ (Ун. Изв. 1873, пр. IX), „Къ вопросу о сношеніяхъ Польши съ Козаками въ 1657—1659 годахъ. Статья студента Стрельчевскаго“ (тамже), „Путешествіє и дѣятельность барона Тотта въ качествѣ консула въ Крыму въ 1767 году. Статья студента Татарчевскаго“ (Ун. Изв. 1873, пр. X). Статті ці дають матеріали для історії (Малої) Русі з чужоземнихъ жерел, а стаття п. Стрельчевскаго є переклад з поясненнями дуже интересного акту з Київського центрального архіву, записаного в Луцькій городській книзі в 1683 р. під заголовком: „Информация облята услуги ку Рѣчи Посполитой Его Милости пана Криштофа Перстятковича.“ У сѣму акті пан Перстяткович, добиваючись собі прав шляхецтва, розказує багато закуліснихъ злучаїв, пояснюючихъ історію договору Галицького. — Окрім вбагачення науки про історію Русі, названі вище статті мають велику ціну, бо свідчать про ту увагу, яку звертає тепер Київська університетська молодіж на історію рідного краю и про здібність цієї молодіжи до науково-літературної праці. Будемо надіятись, що поименовані автори-студенти не зупеняться на сихъ працяхъ, а підуть далі и поведуть своїмъ приміромъ и другихъ.

— Як звѣща' „Кієвлянинъ“, у Київському університеті по покійному **Михайлу А. Максимовичу** була панахида, а Київський віділ географічного товариства на зборахъ 19. Падолиста (1. Студія) 1873 пошанувавъ пам'ять Максимовича кількома промовами: говорили пп. Борнсов (товаришъ председателя), Драгоманов, Антонович, Житецкий и Левченко про заслуги покійного для науки и літератури. Віділ постановивъ випросити імператорське дозволеннє збирати гроші на премію имени М. А. Макси-

ковича за лучші роботи по етнографії; фіхології, археології и географії Южної Руси.

— В Петербурзі у 1873 р. вийшла книжка п. н. „Путевыя записки Ериха Лассоты, отправленнаго римскимъ императоромъ Рудольфомъ II. къ Запорожцамъ въ 1594 г.“ Діло се переложене з німецького „Tagebuch des Erich Lassota von Steblau“, вид. д-ромъ Шоттінномъ в 1854-ім, а другий раз у 1866-ім р. Перекладчик Ф. Брун подававав много приміток, чим діло се, и так вже для нас дуже цікаве, набрало еще більше цінности. В додатку поміщені після німецького оригіналу два документи: „Des Zaporosischen Kriegkszvolcks schreiben an die Kayserliche Mayestat“ и „Der Zaporosischen gesandten Vollmacht.“

— Накладом товариства Просвіта вийшла невеличка книжочка п. в. „Руски церковни и народни Коляды и щедрівки, для охоты и забавы усьхъ рускихъ колядникѡвъ, а Богу в честь и славу! Зладивъ Юрій Федьковичъ.“ Ся книжочка містить 4 коляди церковні, 4 коляди уложені самимъ авторомъ під польскій голос (щоби задля краснаго голосу декотрихъ польскихъ коляд не кортіло нашихъ людей по польски колядувати), 8 коляд або щедрівок, написанихъ на лад народний, и такі самі 3 пісні Іорданські.

— У Львові в друкарни Ставропигійского Института накладомъ Ст. Гучковскаго вийшла недавно книжочка під загол.: **Калина, збірникъ поезій Н. Верхратского.** Ся книжочка містить в собі 48 поезій патріотичнихъ, любовнихъ, байок и н., по найбільшій частині еще нігде не друкованихъ, крімъ кількохъ поміщенихъ в „Литературно-науковѡмъ Сборнику галицко-русской Матицы“ и в „Ластівці, газетці п. Клементовича. Авторъ славно звівши з своїхъ літературно-науковихъ праць всімъ нашимъ читателямъ, тожъ навівши будуть цікаві, якъ представляється ямо поет. Поручаючи тимчасомъ се дільце нашій публіці, застерігаємо собі докладніший судъ висказати пізнійше.

ОБВІЩЕНЬЕ.

В 1873 р. видав в Петербурзі п. В. Д. Черкасовъ в мові великорускій букваръ під заголовкомъ „Наглядная азбука для обученія грамотѡ“ з рисунками в тексті, и переславъ письмо своє до виділу товариства „Просвіта“ wraz з тою книжочкою, просячи, щоби хто з-по-міжъ галицкихъ Русинѡвъ хотѡвъ заняти-сь приспособленіемъ того букваря до языка мало-рускаго. Авторъ обовязуєся ретрукувати працю такога перекладау и бере на себе видане сего діла. Виділъ товариства „Просвіта“ змѡвляє отже се многоповажнимъ землякамъ, особливо-жъ писателямъ рускимъ з-за-того, щоби хто з нихъ зволивъ заняти-сь тимъ приспособленіемъ букваря велико-рускаго до нашої мови, и відтакъ зголосився зглядомъ такихъ близкихъ инструкцій до виділу „Просвіти.“

Від виділу товариства „Просвіта.“

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Огляд на рік 1873.

II.

Галицькі Рутено-Русські, котрі в загалі або не добре розуміють інтереси нашого народа або — то з рівнодушности то задля власної користи—не дбають про них, не могли й вдіяти и справді не вдіяти багато для нього у минувшому році. Для себе ж самих зазначають той рік одною великою побідою — результатом виборів до Ради державної.

Для народної партії, яко матеріально слабшої, потреба безустанного поступу наперед є й далеко більша. Русські могли б навіть и заложити руки та тільки ждати, поки—як еще й доси декотрі з них гадають! — не прийде Россия та не забере східної часті Галичини;— але для народовців, котрі вибрали собі труднішу задачу, двигнути народність малоруску з її теперішнього упадку и поставити на рівний ступень з иншими просвіченими народами, всяка стагнація—є смерть їх партії а безконечна шкода для цілого народа.

Рускі народовці в Галичині тим перевищують противну партію, що вибрали собі красну, високу ціль и до тої цілі ступають доброю дорогою. Тому майже кождий крок, зроблений на тій дорозі, кождий хоч дрібний поступ має більшу ціню и вагу для цілого народа, ніж часто величезні на око успіхи партії противної. Але инше діло, чи народня партія робить тільки, скільки би могла, чи поступ відбувається так скоро, як би сього конечно треба. Отже ж що до того, мусимо сказати, що народня партія у минувшому році багато, дуже багато зробила, але далеко не те, що зробити була могла и що зробити було потреба.

Найменші суть успіхи народної партії на поли політики. По смерті Лавровского, котрий впрочім, именно у останніх часах, задля надмірного свого нахиливання к Полякам не мав загального довірія у народної партії, не мала ся партія чоловіка, котрий би міг більшу акцію політичну провадити. Вправді ниньки народня партія високою політикою еще не потребує займатися: закладання шпихлirів громадських и кас позичкових по селах, ремісничих товариств по містах, читальнь по селах и містах, видання добрих книжок популярних и великий покуп їх, дальше значніший розвій літератури красної и ученої, видання доброго часописьма в широ-

ких розмірах, нової доброї книжки и т. и. мають для неї більшу вагу ніж вибір кількох послів до сойму краєвого або до Ради державної; — однак зовсім відсунутися від політики в теперішніх обставинах, де ціла культура з політикою тісно є сполучена, и народній партії не можна, тим більше, що на кождім кроку оказується konieczність заявити перед світом, що політиці мнених репрезентантів Галицької Руси народня партія зовсім єсть чужа. Отже ж, хотя народня партія не потребує нині кількадесятёх репрезентантів в соймі а кільканацятёх в Раді державній, то потребує однак и тут и там бодай одного-двох людей, яко своїх репрезентантів.

При виборах до Ради державної в минувшім році народня партія окремішнєї акції не розпочинала, — и тим ми в загаді не хочемо їй дорікати. Але що за мало розвинула акції, щоб перепровадити бодай один вибір, о. Качали — се була хиба не мала. Звісно, що наші противники не перебирають в способах: народня партія в Галичині єсть ім солею в оці, и вони навіть з Земляковскими злучаються против неї, зъужитковуючи своє становище в Раді державній. Тож треба їй чоловіка, котрий би всюди против їх махінаціям виступив, а справ свого сторонництва (тим же самим и правдивого интересу цілого народа) боронив. Вправді опісля о. Качала вибраний був в західній Галичині, але народня партія того вибору не могла предвидіти. А впрочім, коби о. Качала був вибраний Русинами, не було би его теперішнє становище так надзвичайно трудне; не був би потребував вступати до польского клубу и піддаватися — хочби й не в чисто народних справах — рішенням его більшости....

Невеликий був поступ народної партії и на поли літературнім. Крім кількох книжочок (як Поезні Партицкого, Вітка Бозу Верхратского) появлялися тільки видання Просвіти, а часопись и політична и літературна виходила одна-однісінька „Правда.“ Вправді від II-ого кварталу м. р. розширила вона свій формат, але далеко еще не стілько, скілько б треба — и не була еще на стілько розширена в краю, щоб зовсім мала значінне, належаче органу народної партії.

Далеко більше зробило народнє сторонництво у минушому році для просвіти народної. Заходом товариства „Просвіта“ вийшло 7 книжочок для народа, 5 книжок шкільних для гімназій, а 1 книжка господарска. Заслуги Просвіти узнали навіть противники народного сторонництва, з котрих деякі и приступили до неї яко члени, а такий знаток як о. Наумович в своїй газеті високо захвалив єї популярні видання. Але и Просвіта ще не зовсім одві-

чала своїй задачі. Популярних книжочок своїх видала 7, а належало найменше одну що місяця видати; видавала їх звичайно у 3000 екземплярах, а се число за мале для потреб нашого народу. Суть многі околиці в рускій часті Галичини, де книжочка Просвіти ніколи не дісталася. При ліпшій адміністрації а більшій ревности народної партії могли були вже в минулїм році популярні видання Просвіти що найменше у 5000 екс. видаватися и скорше розходитися, а тим самим и народови и самому товариству більший хосен и в матеріяльнїм згляді приносити. Через те як и через правильнїше вплачування вкладок членами товариства могла б Просвіта сильнїше забезпечитися на той злучай, сли б Галицькому сойму — чого не надїємось, що однак можливо — прийшла коли охота відняти уділювану ним підмогу.

Иніші руско-народні товариства в м. р. не оказали великого поступу, хоч и держалися досить сильно. Руска Бесіда у Львові помимо програного процесу з Домом народним не упала, хоч того напевно надїялись єї противники. И Побратим, до заложення Помочи в Підгайцях (також за иніціативою руских народовцїв) єдине міщанско-ремісничє товариство руске в Галичнї, також не упав, хотя того відай бажали Рутено-русскіє, коли за заходом des wackeren Kowalski Ставропігія відняла єму запомогу передше давану. Однако и народовці не так дбають о Побратима, як треба: кілька разів порушувано потребу відчитів для него, чим и теперішні члени єго просвічували б ся и укріпляли б ся в патріотизмі, и нові члени знаджувались би; однако годі було знайти много охотників до таких відчитів — и тому товариство се не розвинулося стілько, скілько би було могло.

Найважнїший успіх народного сторонництва у 1873 р., котрим справедливо може величатися, єсть завязанне товариства имени Шевченка и заложенне власної друкарні. Се факт, котрий може мати дуже велику вагу для цілого сторонництва (а тим опять и для цілого народу), більшу ніж котрий небудь инший в діях руско-народного сторонництва в Галичнї. У купі з товариством имени Шевченка буде могла Просвіта ціду руску Галичину и Буковину засипати рускими книжками популярними. А и твори для просвічених верств призначені будуть могли в більшїм числі появлятися, між тим як до тепер вже матеріяльні трудности видання знеохочували неодного від зладження якого більшого діла. Заходом нового товариства будуть могли появитися твори всіх наших найлучших писателїв, котрі, розкинені по краю, нададуть більшої поваги нашій літературі, не одному вияснять єї

значінне і несвідущих або обаламучених завернуть на праву дорогу. Однак як скоро і в якій мірі ся ціль досягнеться, се покажеться аж в сім році: перед всім новому товариству треба численного проступлення дійсних членів і складання вкладок, щоби друкарня могла чим скорше зовсім уладитися і розвинутися.

Причини по часті не зовсім достаточного розвою і поступу народного сторонництва у минушому році зганемо тепер лиш коротко, бо до сеї теми прийде нам нераз еще вертатися. Поминувши перепони ставляні від противників, одною причиною єсть певна холодність, певна апатія до справ патріотичних, народних, апатія, котра впрочім появляється скрізь у Галичині, також у Рутено-Русских і у Поляків. Найяснішше оказується вона у молодезі: між нашою молодіжю, університетскою і гімназіяльною, не ма вже того духа патріотичного, тої ревности, того горячого запалу до справ народних, які були еще перед кількома роками. Коли заложена була „Правда“ у 1867 р., підтримувала її з початку головню руска молодіж; у минушім році молодіж складала лиш маленьку часть ві передплатників. До руских викладів в університеті горнулася молодіж товпою; тепер на найінтереснішших викладах мож побачити ледве кількох. Передше молодіж, крім своїх спеціальних наук, з замилованнем робила студії руского язика, літератури, історії, збирала пісні і казки народні і т. и.; нині тим всім интересується мало а час пропускає бездільно. Але і старші люде за мало оказують охоти до праці народної. Кількох або кільканацятёх є всіх людеїв в сторонництві народнім, котрі щиро і ревню посвячають свій час і свої сили загальній справі; але дуже, дуже переважна більшість суть тільки фігуранти, котрі задовольються тим, що причисляються до народного сторонництва, а декотрі часом еще й виступають з острою критикою ділання тих, котрим вони зовсім не дають жадної помочи в їх працях. Менше можемо за таку бездільність укоряти тих, котрі вже положили заслуги для нашої справи; але не можемо не виразити нашого жалю, що відсуваються від діла, до котрого вони самі так много причинялися, і відсуваються тогді, коли власне чим раз більша є надія діждатися овочів з їх праці. Де нині н. пр. ті люде, що тільки причинилися до розбуження духа народного видаваннем Вечерниць, Мети, Ниви, Русалки? Де Шашкевич, Климович, Згарский і и.? Замовкли, і не чути про них!

Другою дуже важною причиною не досить скорого розвою народного сторонництва єсть недостаток організації в нім. Є кілька народних товариств — старших і молодези, в краю і за гра-

ницею (в Відні, в Цюриху); але по найбільшій частині ані у внутрі тих товариств не ма доброї організації — поділу праці —, ані товариства ті з собою не стоять в таких взаємних, щоб справді сполученими силами працювали для спільного добра. Також не ма такої тісної зв'язи н. пр. між Львовом а провінцією: то тут то там, як де хто ревніший, працює, але сам для себе, без достаточного спільного порозуміння. А той недостаток організації цілої партії и недостаток тісніших взаємин у кождім згляді наносить превеликі шкоди. У політиці, розуміється, всяка акція є неможлива. Між тим як Русскіє мали при виборах до Ради державної свою гієрархічну організацію, так само и Жиди, а Поляки свої комітети повітові: руско-народня партія не мала жадної організації, не знала навіть, котрі люде до неї належать и де вони пробувають. Так само для розширювання часописьм и книжок, для ширення просвіти народної, для ширення ідей сторонництва народного и позискування для нёго нових людей, конечно єсть добра організація єго — а що такої у минувшому році не було, то и не поступила народня справа стільки на перед, скілько могло було се статись.

Закинуть нам може, що суд наш за острій, що треба вдовлятися и тим немалим успіхом, який народне сторонництво таки осягнуло, що не треба виявляти публично своїх слабих сторін и що надто великими вимогами знеохочується людей. Ми не так гадаємо: ми, признаючи важність того, що узискалося, але враз виказуючи, як много ще не осягнено такого, що можна було осягнути при ліпшій волі и ліпшім ужитку сил, гадаємо тільки заохотити тим більше до щирої, невтомної а добре улаженої праці, — бо коли вже тепер мож було стілько осягнути, скілько дасться узискати тогді, коли діла наші поведемо як слід? Коли тепер ми оперлися противникам, буде ж нам тогді трудно їх побідити?

Русини в Галичині.

(Вѣстникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

„Зрозумно після сего — веде дальшу річ автор —, що коли люде, відносившіся до народа як Зубрицький, покликані стали подіями 1848 року на політичну сцену, то не багато вчинили для

народа, и ддятого наконєць осталися зовсім без підпори перед новими повівами в урядових сферах. Найважнійше, що після 1848 р. вчинено для народа в Галичині, то знесення останків кріпачької завислості руских селян від польских дідичів; та се діло було доконане виключно через центральний ряд, без усякої не тільки практичної але й теоретичної помочи и участя рускої інтелігенції. „Ба и в загалі до найновішого часу, з незначними висемками, представителі галицько-рускої інтелігенції практичними соціальними питаннями народного життя не займалися. В довгий період часу, від 1848 до 1866 року, коли центральний ряд заявляв заміри піддержувати Русинів, представителі сих останніх майже нічого не діяли, як тільки заявляли свою відданість рядови, и підпирали его в усіх питаннях в соймі галицькім и віденьскім. Представителі ж сі були по більшій часті духовні, котрі якогось часу навіть прилюдно заявляли, що то власне вони складають „нарід“ руский, а не „хлопи“. Коли були які ясно свідомі прямовання у тогдішніх галицьких духовних, особливо у голови їх, львівського митрополита барона кир-Яхимовича, то отсе — замір утвердити „чистоту восточного обряда“, що уважалося за рівносильне з укріпленням рускої народности, и ддятого — виховання в такім дусі кандидатів на духовні посади, та обезпечення положення духовних в економічнім згляді, аби поставити їх в більшу независлість від дідичів-Поляків.“

Тут мусимо замітити, що ш. автор милиться допускаючи у духовенства ясну свідомість прямовання під зглядом привернення чистоти восточного обряда. Хто був очевидцем розвою тої справи, той знає, що її порушили и публіцистичним способом неперестанно розбирали кількоро людей, особливе о. Наумович. Знаємо також, що митрополит Яхимович зовсім противний був подібному трактованню тої справи, и власне по тій причині перестав грошевою допомогою піддержувати „Слово“, котре по дружнім відносинам свого тогдішнього редактора п. Дідицького з о. Наумовичем и иншими моторами тої справи, свої стовпці обрядовим статтям беззглядно, дуже різько и визиваючо писаним отвирало. Не перечимо, що у самих моторів тої справи була ясна свідомість прямовання, но прямовання те мало собі за ціль не видову народности малорускої и скріплення єї в Галичині, тільки розповсюдження теорії о єдності народно-рускій, аби тим способом гадку о розвиванню народности власної малорускої спаралізувати. Підчас Бахового правління, коли Русини замість осущєння даних ім давнійше обітниць, поставлені були під дозір поліції, деякі з Русинів уважили ту пору

за зовсім відповідну, аби, користаючи з загального незадоволення, виступити з теорією о народній єдності Руси, вводячи в письменности галицькій язык так званий „общеруский“. Діло тогді не вдалося. „Зоря Галицька“, котора в 1848 році мала до 2000 передплатників, під редакцією п. Дідницького видавана в язиці „общеруским“ зійшла на 120, а під редакцією Шеховича на 40 пренумерантів. В році 1854, коли „Зоря Галицька“ зачала виходити в язиці народнім галицько-руським, мала знову до 500 передплатників.

Теорія о літературній єдності Руси, як видно, лічила тогді не багато прихильників межи галицькими Русинами. Діяльність пропагаторів тої теорії не принесла для народа ніякого хісна; на відвороть, принесла шкоду, бо тогдішня полемика, не вияснивши нічого, тільки попутала поняття, и визвала реакцію зо сторони правління, кульмінуючу в знесенню обовязкової науки руского языка в середніх школах и в зв'язі атентаті на руску азбуку. З обноуменнем конституції в 1861 році визнавці народної єдності Руси взялися до иншого способу, аби своїй ідеї промостити широкий шлях межи Русинами галицькими: вони сим разом піднесли гадку очищення обряду церковного від примішок латинських, котора просто вела до розвивання теорії о церковно-обрядовій єдності Русинів галицьких з українськими, а Малої Руси з Великою. Гадка отся заинтересувала духовенство, тому що воно до рішення подібних питань уважало себе єдино компетентним, и по тій причині пропаганда обрядова охопила широкі крути межи духовенством: а навіть шкільна молодіж руска була якийсь час під єї впливом.

Отся пропаганда визвала знову реакцію правління, и не довела ні до яких практичних результатів, окрім того одного, що „Слово“ згромадило около себе велику громаду сящеників, котрим в кільколітнім курсі викладало, зразу осторожно а потім чим раз сміливійше, теорію о єдності Руси, аж наконець виступило з заявленнем становним, що галицька Русь є частиною великої 60-мільіонової Руси — а помимо того заявлення его фаянга не розсипалася, а навіть не мала дезертерів. Така солідарність, котора при інших вимінках могла для народного діла принести великий хосен, в отсім злучаю сталася причиною того, що австрійський ряд центральний рішення питання о тім, чи Русини в Галичині истнувати мають, позіставив галицькому соймови, де більшість польська, по поводі беззглядної оппозиції и завзятої борби Русинів против Поляків, як найгірше для них стала настроена, а по крайній мірі свою историчну неприхильність для Руси теперішнєю враждою єї на позір оправдати могла.

Зовсім удачним находимо суд автора о діяльності тої партії, наведемо его дословно: „Годі заперечити, що з формальної й негативної сторони діяльність митрополита Яхимовича и духовно-уніятської, так називаної „святоюрської“ партії мала певну заслугу для ідеї рускої народности в Галичині; але отся заслуга була формальна и уємна: політичні круги в Австрії привикли знати, що в Галичині, окрім польского, є елемент руский; а духовенство уніятське, в тоці певного часу добирає в однім дусі, зложило перші організовані кадри руского народного правління. Но дуже помиляються галицькі и наші захвалачі тих часів, коли святоюрська партія існувала яко досить багатоглибе, єдине и нероздільне тіло, если не добачають всеї недостаточности и односторонности єї діяльности, котрі и привели наконєць до розділів и до теперішньої політичної нічогішности тої партії. Зьосередивши всю свою увагу на ділах церковних, не маючи иншого компаса політичного, окрім бажання діяти в усім на перекір Полякам и в рабській послушности центральному правлінню, святоюрська партія не приготувала собі ніякої кріпкої опори в краю, ні в народі, ні навіть у верствах приближених до духовенства. Не мовлячи о політиці, навіть література и школа, котрі цілком були в руках святоюрців, не далеко посунулися в часі їх процвіту. „Руска Матиця“, котрої ціллю було обявлено розвитте рускої літератури и образования, для народного образования властиве зовсім нічого не вчинила, помиме того, що має капитал в 20 тисяч золотих. Не дуже більше було зроблено нею для уложення учебників для шкіл середних и для університетского курса, хоч на Львівськім університеті були основані три рускі катедри, и сам цісар обіцяв розширити уділ руского язика в викладах на тім, як сказав цісар, „руськім“ університеті.

„1860-ий рік вніс трохи життя в святоюрську партію в наслідок оголошення конституції в Австрії. Святоюрські правлячі круги завбачили конєчну потребу заложення постійного періодичного органа в рускім язичі и основали „Слово.“ (Тут замітимо, що тогді, в першій хвилі загального ентузіазму, святоюрці и народовці не ставали відрубно, а само заложенне Слова, яко першого незалежного органа, всі Галицькі Русини повитали радо; — правда, що в скорі побачили, куди Слово веде.—Ред.) Але люде, котрі довго були послушним оруддєм реакційно-абсолютистичної бюрократії німецької, не могли оказатися добрими політиками. Як тільки ряд заявив намір скликати парламент державний, и єще не було звісно, який статут одержить Галичина, а вже Святоюрці уложили адресу довірія до міністерства Шмерлінга, з котрою депутація Галиць-

ких духовних поїхала до Відня. Між тим статут виборовий для Галичини уложений був так, що Русини завсігди остануться в меншості, хотя після австрійської системи репрезентації інтересів Русини яко платящі найбільше податків повинні мати більшість. А що святоюрські політики не приготували почви до своєї політичної сили, навіть в тих границях, котрі давав їм закон, то и могли держатись в Львівській соймі лиш так довго, як того хотіла бюрократія, маюча в Австрії великий вплив на вибори.

„В перших літах після 1860 р., коли бюрократія піддержувала Святоюрців, мали Русини над 40 послів, котрі часто становили більше ніж третину присутніх депутатів в Львівській соймі, хотя самі для себе не могли нічого важного вдіяти для народа, за те могли служити сильною запорою для прямовань польських послів, и посилаючи 10 — 12 членів до Віденської Ради державної могли доставляти досить чутливий контингент для німецько-централістичної партії. У Галицькій соймі було на перших зборах також немало послів-селян з западної, польської части Галичини, а селяські кляси и тут не дуже то були проникнуті офіційним польским патріотизмом, в них еще далеко не утасли ті чувства, що виразились у великій різні 1846 р., котра, просимо вважати, відбулася не в руских, але чисто польських округах. Сепевно, що, коли б рускі послы взяли ся зразу до питань елементарних — до економії, шкіл и т. и., то могли би знайти піддержку и у польських селян. Але такі питання уважались Святоюрцями за надто хлопскими, и не звернули достаточної уваги на себе. И у Львові и в Відні Святоюрці займались тільки опозицією quand même Полякам, — а враз з тим и Мадярам, наконець и самим Чехам, коли и тіі заявили ся против Шмерлінговської конституції, т. є. всім розмаїтим конституційно-федеральним партиям в Австрії, що конечно ніяк не згоджувалось з тими славянофільскими идеями, котрі стали проникати и в Галичину. Ми би впрочім не судили так остро діяльності святоюрців, коби та їх поміч німецько-бюрократичному а опісля буржуазно-централістичному елементови не оказувалась цілком платонічною. Ми бачимо дуже добре, що в Австрії, особливе між Славянами, всі розговори о єдності, систематичности, а навіть — о горе! — о честности и згоді чинів з лібералізмом — суть не що инше як фрази, а дійсно кожде племя хапає за всяку нагоду, за всяку партію, коб лиш собі що небудь здобути. (Автор пригадує, як недавно Дальматинці, за обітницю кількох уступок, опустили табор державно-правної опозиції, після падення міністерства Гогенварта). Але ходить о те, що святоюрці

хба для себе здобули декотрі посади, а для свого народу не здобули нічого своєю услужливістю бюрократії и Німцям.

„Ми, розуміється, не станемо, подібно Полякам, дорікати Святоюрдам за їх опозицію против Полякам в засаді: борба Русинів з Поляками до звісного степеня є зъявищем зовсім природним, позаяк у східній Галичині Поляки становлять елемент привілегований а Русини пригнетений, — але сліпу опозицію, будь що будь, против Поляків, зарівно як и сліпу віру и службу німецько-централістичному елементови не можемо не назвати проявою політичної неспосібности, невміння станути на независимім становищі—а за наш закид грімка говорить безплідність тогдішньої парламентарної діяльності руских політиків. Налякані релятивно немалим числом руских послів в соймі а притім и їх позірним значіннем у центрального ряду, Поляки готові були на уступки Русинам. По крайній мірі, коли 1861 р. князь Юрий Любомірський (славянофіл — Ред. Пр.) поставив внесок о виключенню з адміністрації Галичини німецького языка, Поляки голосували з тим, щоб він був заступлений не тільки польським але и руским. Крім того польські послы умовились з Русинами, що з сих виберуть депутованими до Відня тих, кого самі Русини захотять. Очевидно, що рускі послы, коли б становили партію людей, розуміючих справи народні, ставлячих їх висше особистих и — що найважнійше — спосібних держатися независимо, могли би, заявивши прямо свої засади и ціли, входити в компроміси в поодиноких квестнях з розличними партіями як в соймі так и в Раді ддержавній, добуватися, крок за кроком, розширення прав свого народа. Але рускі депутовані за надто привикли служити и вислугуватися — и віддалися цілком німецько-бюрократичній партії, вибравши замість дороги парламентарної — систему адрес и петицій просто до міністерства. Наведенне деяких питань, о котрих в богатий на адреси період 1861—1863 р. подавали петиції рускі послы, и порівнянне просьб з результатами їх покажуть яснійше справедливість нашої оцінки політичних здібностей руских політиків. Скількість петицій о предметах потріб народа, поданих, поміж иншими, рускими послами в 1861—63 рр., дуже невелика; ургованне и ходженне за такими петиціями еще менші, а результати тих заходів у центрального ряду рівняються нули. Так в 1861 р. рускі послы завважали, що питання о сервітутах було рішене зовсім не в хосен мужиків, т. є. більшоости руского народа, в ту пору, коли німецька адміністрація, як бачилось, прихильна була Русинам и коли політичні проводирі Русинів покладали всю надію на цісарську адміністрацію.

Задля того у 1861 р. рускі депутовані вислали петицію до Відня о пересмотр питання сервітутового, але петиція не мала зовсім ні яких наслідків. В тім самім році Русини просили о переклад на руский язик законів, — але одержали одвіт Шмерлінга, що з тою справою треба заждати, бо рад не має тепер грошей на виданне такого перекладу. Таким способом у Шмерлінга, котрому Русини втовували беззусловне довірие, не найшлося для них з якої тисячки гульденів. Очевидно, що не варто було розходитися з Поляками, котрі предложили ввести в краєву адміністрацію замість німецького язика руский и польский, щоб одержати такий одвіт. Просьби о виданне Русинам гімназий також не були вислухані. Навіть просьба о підвищення платні священикам не була сповнена. Тільки просьба о відступлення інституту Ставропигийському права друкування и продажі руских учебників для шкіл народних була сповнена, хотя и після Шмерлінга, — але, як всяка монополія, ся уступка була хосенна не стільки народови, скільки самому інституту Ставр. Из просьб, котрі рад обіцяв сповнити и тим водив за собою руских політиків клерикалів, більшу часть становлять такі, як н. пр. о установленню єпископства в Станіславові, о вибудованню дома для рускої капітули у Львові, о заведенню інфулатури при клірах у Львові, о наданню митрополиту титула тайного совітника и т. и. (Ш. Автор забув, що між *Wünsche der ruthenischen Bevölkerung Galiziens* були еще такі, як: *Ernennung des Kreisgerichtsrates Kowalski zum Landesgerichtsrate in Lemberg* и и.) Але найголовнйше питання, задля котрого рускі послы пролили стільки поту и чорнила при писанню адрес и петиций від 1861—1871 р., було питання о адміністративнім и політичнім поділі Галичини. Дійсно в 1848 р., по знесенню тогдішньої конституції, Галичина й була поділена, але вже від 1850 р. зачало міністерство знов злучувати обі части, а після Жовтневого диплому 1860 р. и Шмерлінгової конституції 1861 р. ціла Галичина з Краковом узнана одним коронним краєм. Змінити тее сполученне тепер вже корона не могла своєю властею без призволення Ради державної (и сойму краєвого), позаяк тепер статuti краєві вже не можуть бути октроєвані, як було у 1860-ім и 1861-ім рр. Не знаємо, в якім степені мож приписувати Шмерлінгови маккіявелізм, але устанавляючи в 1861 р. єдність Галичини він красенько послужив інтересам централізма: розділені Русини и Поляки заняли б ся кождий своїми ділами и скорше дійшли б до идей федеральних; злучені — вони гризуться між собою, а Русини, боячись пановання Поляків, голосували за централістами,

і задля пановання над Русинами те саме у 1867 р. зробили и Поляки. Розуміється, що Поляки, яко елемент аристократичній, все таки вспіють більше дістати и від федералістичних и від централістичних сил в Відні, а Русини все відходять з нічим, хочби й як вірно служили віденським бюрократам. При теперішніх обставинах над австрійський не має вже ні якого права ділити Галичину — ні корона, ні сама Рада державна не рішиться на таке діло, котре робить з Поляків непримиримих ворогів одної и другої —, так ю Русинам до часу далеко практичніше було би и не підіймати того питання, а оставалося тільки, путем політичної борби на підставі існуючих установ, добиватися відгородження своїх національних інтересів и, що пайважнійше, притотовляти свій нарід до відомої и енергічної участі у політичнім життю. З часом, маючи і собою весь свій народ, мож буде погадати и о поділі Галичини.

(Дальше буде.)

Перегляд часописей.

С. Петербургскія Вѣдомости, найзнаменитіша газета російська, помістили в 24. нрі з 24. Січня (5. Лютого) с. р. про галицьких Русинів, именно про поступованне їх в Віденській Раді державній, статтю, дуже важну для нас особливо тим, що з неї ми ново дізнаємось, як задивлюється ліберальна и поступова Росія на партіі рускі в Галичині. Витяг из сеї статті помістили галицька Gazeta Narodowa и Віденський Vaterland, а русско-руський клуб послів до Ради державної, прочитавши єго там, уважав потрібним против одного донесення сеї статті торжественно протестувати в „Слові.“ Мимоходом сказавши, „объявление клуба“ було непотрібне, бо С. Пет. Вѣдом. не писали, що „клубъ“ збирає грошеву заемогу від славянського благотворительного комитета в Москві, але що побирають тую заемогу „галицко-руське клерикалы“, до котрих и „клубъ русскихъ пословъ державной рады“ належить. Що „клубъ“ яко такий збирає заемогу, се могут вірити хіба гилицко-польскі газети; але що галицькі Рутеносккіє, а в їх числі може и деякі из послів до Ради державної, помощи від згаданого комітета або побирали або й еще побирають, се річ за надто явна, як щоби и десять подібних „объявлений“ в Слові могло її закрити.

„З помежи народів сусідніє нам Австрії — пишуть С. Пет.

Вѣд. — не може не звертати нашої особлившої уваги народ галицько-руський, складаючий часть нашого малорусского народа. — Один з наших кореспондентів ознакомив наших читателів достаточнo з тим становищем, яке заняли ріжні партії галицько-руської интелігенції насупротив питання о виборовій реформі. Не оспорюючи, що безпосередні вибори дадуть Русинам можливість вислати більше заступників до Ради державної, де будуть могли перед центральною властею виступити яко оборонці своєї народности, кореспондент наш укоряв проводирів галицьких клерикалів за їх „беззавѣтное, или лично-своекорыстное раболѣпіе“ перед централістичним міністерством, котре приймає між себе ..... Земалковського саме тогді, коли проводирі Рутенців співають єму гимни о довірію и піддержують его в борбі з славянскою оппозицією. Судячи по такім поступованню червоно-руських клерикалів, кореспондент наш не ожидав добра від присутности їх в більшій або меншій кількості в Раді державній — а між тим ціле питання о політичній достійности поступовання галицько-руських клерикалів залежить не стілько в тім, що вони заявили за централістичною системою виборів в Райхсрат, скілько в тім, що вони діяти муть в тім Райхсраті.“

Відтак критикують С. П. В. остро поступовання вірно-конституційних Русинів в голосованню над утратою мандатів ческих послів, над 80-мільоновою позичкою*), сервілістичне заявлення одного з проводирів Рутено-Русских в Слові — и виказують, як за те ряд Віденьський не тільки Русинам нічого не дає (н. пр. в справі підвищення дотації для руского духовенства в Галичині), але еще їх и мало важить. Сю часть статті переходимо коротко, бо всі ці факти розказані и оцінені зовсім так само у 20-ім н-рі тогорічної Правди. Дальше згадується в сій статті о завязанню окремого кляуба селянского в Галицкім соймі, о бесіді митрополита в коmnаті панів за конкордатом и о пастирскім посланні митрополита в часі виборів, надрукованім в Слові, „поддерживаеомъ нашимъ славянскимъ комитетомъ.“ Наконєць згадують С. П. В. о „противній Святоюрцям партії, котра називає себе партією народною, хотя не тільки в політичній но и в літературній діяльности єї еще не досить прав до такого названня. Партія тая має

---

*) Gazeta Narodowa, поміщаючи недавно витяг з С. П. Вѣд., помістила за ними и „ганьбляще слово“, за для котрого нр. 20 Правди з м. р. ц. к. прокураторією був сконфіскований. Чи истнують окремі права для Gaz. Nar. и для Правди, або чи може ц. к. прокураторія опісля сама розгадала, що властивої причини до конфіскати не було?

тільки одного політично діяльного чоловіка, о. Качалу. Але хороший оратор и у багатьох хосенний чоловік (автор популярних брошур, основатель фонду для популярної літератури), о. Качала як політик, замість того щоби вилжити засади чистої народно-руської політики, прилучився, як противник централістів-святоюрців, до так званої „державно-правної“ опозиції з всіма її не тільки національно-федеральними, але и клерикально-консервативними ідеями. В такому змислі він рекомендувався руским виборцям Скалатського околу и висказав свої ідеї в двох брошурах Н. Загірного „Безпосередні вибори до Ради державної и Русини“ и „Політика Русинів“, котрі були розіслані в додатку до органу народної партії „Правда.“ Централісти поставили против о. Качали дуже популярного и єдиного серед Святоюрців діяльного священика Наумовича, видавателя популярних часописів „Наука“ и „Рада Руска“ в Коломиї, п о. Наумович одержав більшість голосів.....

„Виборова борба двох галицько-руських партій має для нас ще той інтерес, що обі партії часто покликувались на інтереси руского народу в Росії — то всего руского племені, то в частности малоруского. Святоюрською партією и у нас звісна часть публіцистики опікується як буцім-то „общерусскою“, а автор брошури „Політика Русинів“ назвав свою партію українською. Розуміється, такі факти, що партія, котра себе так рекомендує як Святоюрці, може представляти себе хоч часами и називатися у нас кількома органами „русскою“, солідарною з нашим образом товариства, а з другої сторони те, що Галицький автор, викладаючи ідеї о кінченості взаємного піддержування між католицькою церквою а державою, и конкуруючи з Святоюрцями на право називатися консерватистом в Австрійськїм змислі слова, називає себе „українським народцем“ — все те показує глибоке незнання Галичини в Росії, а Росії в Галичині. Ось чому ми вважаємо дуже хосенним се роз'яснювання о сучасних ідеях образованого товариства в Росії в загалі, а в Малоросії в частности, яке зроблене було недавно в „Правді“ по поводу виборчої борби обох галицьких партій, — розяснення в формі „письма з України“ (Одкритий лист з України до редакції Правди в ч. 19 з м. р. — Прим. ред. Правди). Ис змістом того интересного письма ми не залишимо вскорі познакомити наших читателів.“

Як видно, російська ліберальна газета, осуджаючи як найострішше поступовання наших Рутенців и Русских, не виражається ще цілком прихильно и о народній партії. Але се далеко не за-

для того, що руско-народня партія з Галицькими Русскими и Рутенцями не хоче йти одною дорогою — тільки задля того, що єї дорога дорозі тамтих здається Петербурскій газеті бути еще за-надто близькою. С. Пет. Вѣд. узнали б поступованне народної партії тогді цілком добрим, коли б сеся, зірвавши зовсім з протівниками, цілком радикальний, анти-рутенський и анти-(общє) руский але чисто-народній руский вибрала напрямок...

На конець не можемо не зганути о способі, в який „Слово“ дало собі раду з сею статтею С. Пет. Вѣд. Після „Слова“ С. Пет. Вѣд. 1) о Русинах Галицьких знають лише те, що довідуються з *Gazet-i Narodow-oi!* — безстыдно говорять, 2) що клуб руский в райхс-раті дістає якусь субвенцію від славянського благотворительного комитету, що 3) тільки Русини а не Поляки голосували за 80-мільоновою пожичкою и в кінци, 4) розуміється, прославляють Качалу и Поляків!

Не наше діло боронити С. П. В. против Слова; скажемо лише коротко: С. Пет. Вѣд. від давнійших часів подають докладні вісти о ході справи рускої в Галичині, докладніші и вірніші ніж „Биржевые Вѣдомости“ и ім подібні письма, з котрих протівно Слово єдино бере свої відомости о Россиі, не узгядняючи власне найчисленнійшої части російської інтелігенції, котрої органами суть С. Пет. Вѣд., Вѣстникъ Европы и и. Що до субвенції, говоримо о тім повисше; о скільки о. Качала славиться С. П. Вѣд.-ями, видко из того, що ми — дословно — навели; а о тім, що Поляки не голосували за 80-мільоновою пожичкою и о якім небудь прославлюванню Поляків в С. П. В. не-ма ані слівця — се по просту звичайна брехня „Слова.“

Перегляд політичний.

Засідання Ради державної в Відні, перервані обрадами сойнів краєвих, розпочалися знов 21. (лат.) Січня. На тім засіданню вніс міністер просвіти и віросповідань 4 проєкти конфесійні, т. є. о урегулюванню взаємин між державою и католицкою церквою. В I-ім з тих проєктів зноситься конкордат и говоритьсь о способі обсаджування церковних урядів и пребенд. Кожде обсадження повинно податися до відомости ряду и евентуально може бути рядом засистоване. Епископи обовязані свої окружні послання (листя пастирські) рівночасно з оголошеннем подати до відомости

ряду. Если церковні розпорядження, дотичащі богослужень, супротивляються взглядам публичного добра, мають заборонитися. Рівночасно регулюється вплив ряду на адміністрацію церковних майна. II-ий проект уставу дотичить законних відносин церковних корпорацій, для основання або поселення котрих вимагається призволення ряду и статутів тих корпорацій. Проект наводить злучаї, в яких позволення можна відмовити або цофнути а корпорацію закрити. Если член корпорації обявить перед політичною властю, що з корпорації виступає, належить офіційально признати его яко неналежачого до неї. Настоятелі корпорацій мають що року рядови предлагати спис вимічених дисциплінарних кар. Фундації, даровизни и легати в хосен церковних корпорацій можуть послідувати тільки за позволенням ряду. Урядова визитация монастирей може відбуватися тільки в наслідок підозріння о противзаконні поступки. Заграничні корпорації можуть осісти в краю тільки за дозволенням ряду. III-ий проект регулює датки з церковного майна на релігійний фонд для покриття потреб католиків. Датки ті мають служити и на улучшення доходів священиків и на покритті видатків, поношених до сеї пори державою. IV-ий проект містить в собі вимінки, під котрими не признані до сеї пори віросповідання можуть бути признаними. Признання те наступить, коли в устрою тих віросповідань не буде нічого противного публичним законам и обичаям, и коли віросповідання не має имени ображаючого другі віросповідання. — Др. Копп, начальник т. з. прогрессивної партії райхсрату, вніс, щоби вибрати комісію для тих проектів конфессийних, котра комісія мала б однако повномочіє и від себе нові проекти в тім ділі предлагати. П. Розер поставив внесок що до способів против взмагаючийся дорожні; петиция віденьських журналістів домагається знесення стемпля від газет и инсератів (що до посліднього, міністерство й само внесло, щоб знести від 1. Липця с. р.), а петиції многих руских громад з Галичини домагаються ревізії справ сервітутових. Наконєць узнано на тім засіданню важним вибір бар. Піна, краевого президента Буковини, помимо того, що федералісти Буковинські, а именно бувший міністер бар. Петріно, виступили з множеством рекримінацій против нєго. В обороні Піна виступали, крім централістів Буковинских, міністер Ляссер и о. Павликов, котрий сказав, що „Руска Рада“ піддержувала той вибір. На тім засіданню появились вже и чєско-моравські декляранти, крім бр. Бельгредія, котрий рішився враз з чєскими деклярантами до Ради державної не вступати. На місце чєских деклярантів, котрих мандати Рада державна на засіданню з 10. Студня 1874 узнала була не-

важними, розписаний був між тим новий вибір; а що „молоді“ Чехи (котрих проводирі суть Сладковский и Грегг, а орган *Na-godni listy* — партія менше вправлена в політиці, але більш поступова и цураючися альянсу з ультрамонтанами и фєдвалами) по поводу питання, чи вступати до союму краєвого чи ні, поріжнились були з „старими“ (партією Рігера и Паляцкого — котрих органами *Pokrok* и *Politik*): то „старі“ вимазали з листи кандидатів на послів всіх „молодих“, и за помічю духовенства „старі“ побідили так, що на 27 тільки одного „молодого“ Сладковского незначною більшістю гогосів вибрано.

На засіданню з 26. Січня рішено проєкти конфесійні вислати до окремої комісії з 24 членів (до котрої вибрано — опісля — з Галицьких послів пп. Ковальського и Грохольського, з інших же клубів райхсратових самі тільки менші знаменитости). П. Штайдель (демократ) вніс, щоби вступ на наради комісії економічної, вибраної на внесок п. Лінбахера, щоби вислідити причини біржевого „траскоту“ и предложити способи против нєго, був вільний всім послам; але се внесеннє партією біржевою (92 голосами против 82) відкинено. Як далеко сягають наслідки „траскоту“, видно з того, що, задля деяких страт понесених на біржі, 28. Січня застрілвся в Цириху генерал Габленц, один из найзнаменитіших австрійських полководців. — На засіданню з 29. Січня признано важність заквестіонованих виборів Яновського, Качали и Наумовича. — На засіданню з 3. Лютого зложив обіт посольський п. Юліян Черкавський, вибраний на місце др. Земялковського, зрезигновавшого на вибір у Львові а задержавшого собі мандат від сільських громад на Мазурах (в Бялі). П. Черкавський зложив свій обіт в язиці рускім, за що партія Земялковського в Галичині, именно *Dziennik Polski*, котрої кандидат Збишевський помімо підмоги Жидів упав ві Львові значною скількістю голосів против Черкавського, підняли на те дуже великий крик, — котрий не устав навіть тогді, коли показалося, що п. Черкавський тільки задля того прийняв ролю Русина, щоби міг в Раді державній уходити за репрезентанта Русинів. Коли бо польський посольський клуб радив над новими статутами, др. Юл. Черкавський дуже рішучо виступив за тим, щоби клуб не називався польским, бо він повинен маніфестуватися и яко репрезентант Жидів и Русинів, живучих в Галичині. Однак по великих борбах більшість прийняла названнє „клуб польський.“ — На засіданню з 10. Лютого міністер торговлі предложив, між иншими, проєкт до закона о винітках и хосенности для акційного товариства Львівско-Черновецької желізниці

в цілі дальшого єї ведення из Львова як граници до Томашева; також предложив розходи на построєннє желїзницї Тарнів-Лелюхів виносячі на р. 1874 — 8,800.000 зр.

Из рішень ріжних комісій, вибраних Радою державною, мають більшу вагу для Русинів особливе дві резолюції комісії бюджетової. Одною, рішеною на внесок проф. Зіса (Süss), завизується ряд, щоби в гімназіях всхідної Галичини по при польськїм язичі введений був и руский яко викладовий, після населення народностей. Другою, прийятою на внесок о. Юзичинського, визується ряд, щоби постаравсь о те, щоб „викладовий язик в учительських семінаріях ві Львові, Станіславові и Тернополі був уладжений в спосіб, відповідаючий интересам рускої народности и духови основних законів.“ Очевидно, що Полякам обі резолюції дуже не подобаються; але ніхто ж сему не винен, як вони: коби Галицький Сойм більше узглядняв права руского язика в школах, не потребувала би Рада державна в те вмішуватися. Впрочім обі резолюції, а именно перша, далекі ще від того, щоб мали реальний хосен; бо рішати о викладовім язичі в школах середних мають доси власть тільки сойми краєві, а ряд, се-б то міністерство, могло би хіба лиш поставити в Галицькїм соймі відповідний внесок, котрий польска більшість може або прийняти або — відкинути. — На засіданню бюджетової комісії з 21. Лютого вніс польський посол проф. Дунаєвський, щоб знести руску семінарію в Відні, котра тільки єсть розсадником шизми и панславїзма, задля чого инші народи (Маляри) відобрали звідтам своїх питомців. Семінарії боронив о. Юзичинський між иншими тим, що там питомці виховуються також в прихильности до централістичного ряду. По сих словах комісія рішила и дальше истнованнє семінарії (Barbareum).

На засіданню з 13. Лютого внесено між иншими петицію віденьських робітників. Робітники жадають політичної рівноправности всіх обивателів держави, прямують до загального рівного и безпосередного права вибору до всіх репрезентаційних корпорацій, — вдоволяються однак на разі, до часу введення загального голосовання, тим, щоби ві всіх округах торговельних комнат на спосіб тихже введені були комнати робітників. Дальше жадають, щоби держава не пригнітувала періодичної печати; жадають знесення кавції и стемплів від газет и свободи кольпортерії, — а наконєць ревїзії теперішнєго закона о товариствах и зборах. — Міністер фінансів предложив проєкти о реформі податків. Первий проєкт дотичить податку домового. Процент сєго податку має означуватися в дорозі законодавчій; перебудовання и добудовання мають 12 літ,

а мешкання для робітників 15 літ бути вільні від рядових податків. Деякі будинки, між тими особливо призначені для рільничого господарства, мають від податків цілком бути вільні. Другий проєкт дотичить податку доходowego, котрий має ся оплачувати від 600 зр. звиж а поступенно підноситися, основуючись на податковім єдинстві. Третій проєкт дотичить податків від ренти з жерел майна, не підлягаючих иншим податкам, також від пенсій емеритальних, процентів від публичних фондів, державних облігацій, краєвих, повітових и громадских позичок и н. Четвертий проєкт що до податку заробкового обіймає заробкові передпирйми, приносячі занятте и дохід. Сей податок розділяється на три класи: перва обіймає в загалі заробкові товариства, обовязані складати публичні рахунки; друга инші передпирйми, а третя доходи побирані яко пенсию або заслугу. — На тім самім засіданню єще призволено на набір рекрутів в 1874 р., а наконєць рішено петиції многих руских громад о ревизию сервітутів відступити міністерству до одвітного постановання.

НОВИНКИ.

— „Слово“ розголошує у 15. н-рі з 19. Лютого (в Новинках), що нова друкарня товариства имени Шевченка заложена за нерускі гроші. По дотеперішньому способу поступовання „Слова“ против народної партії ми знали наперед, що така вість в „Слові“ конечно появиться, и тільки чекали, коли се станеться; як и в кождій хвили мож предсказати на певно, що, колиб н. пр. котре народне товариство закупило дім, Слово зараз написало б, що се за польські гроші. Заявляємо коротко, що друкарня товариства имени Шевченка не тільки за рускі гроші заложена, але яких-небудь неруских грошей (чи то польских чи яких инших) и одного крайцаря ніколи не дістала, а навіть роботи від Поляків має досп менше як н. пр. друкарня Ставропигійска. Донесенне „Слова“ єсть отже тільки дальшим тягом тих безчислених брехень, котрі воно на народню партію подає, єсть дальшим підлим маневром тої здеморалізованої кліки, котра тільки стоїть ложею и клеветою.

— **Св. Юр и Слово** порізнялися між собою! Слово наводпть навіть курренду видану св. Юром до духовенства, в котрій припоручається клірови не читати Слова з причини єго способу трактовання питань релігійних, а за те читати Сіон. У відвет Слово виступає остро против крил. о. Малиновского, а Сіону закидає, що в єго статтях находяться єреси! Нам, приглядаючимся сему спорови, приходпть на гадку польска пословиця: *Kruk krukowi oka nie wykole*. Не перший се раз така сварня між ними; говорено вже було навіть, що св. Юр хоче відобрати кавцию Словоу и видавати свій окремиий політичний орган; Слово

знов не хотіло допустити вибору о. Малиновського до „Управляющего Совета Народного Дома“—між тим о. Малиновский був вибраний, а Слово кавці не однято, и були мир и згода на рутено-руській землі. Як звичайно так и сям разом Слово „смириться“, що наступить відай тогді, коли именованне о. Малиновського инфулатом — чи як там се по руски назвати — стане фактом доконаним. Ми пригадуємо собі, як Слово зачало було виступати и против Ковальського, коли тойже, заким зівстав апеляційним совітником, виступив з виділу Рускої Ради. Але лише прийшла его номінація, вже настала и згода. Обі сторони за надто близькі собі ідеями и інтересами, як щоби хвилеве непорозумінне могло перейти в постійний роздор.

— **Gazeta Narodowa** и нова руска політична часопись. Під надписом: Jakiego dziennika potrzeba Rusinom? помістила Gaz. Nar. в 52 нрі з с. р. статтю, котру ми би може й мовчки поминули, як би не критика газети на народню партію, котра в ній знаходиться. Згадавши насамперед о обіжнику митроп. Консисторії, відраджуючим читанне Слова, висказує Gaz. Nar., що тепер була би пора поставити против Словоу який инший політичний дневник руский, котрий би знайшов читателів між масою Галицьких Русинів, коли б живо, ясно и практично розбирав животні потреби нашої суспільности и містив як найбільше коротко поданих вістей позитивних о тім, що діється в світі, без додатку непотрібних дискусій. Вправді повставали вже політичні письма рускі у Львові, але не могли удержатись, бо були редаговані людьми недосвідченими и замість позитивних вістей подавали скучні розправи або довгу полеміку з Словом (як „Русь“). Młoda Ruś (се-б то народня партія) psuła sobie także kredyt u ludzi praktycznych swojemi marzeniami o Ukrainie i o kozaczyźnie. Słowo o drwi niemiłosiernie przy każdej sposobności z ukrainofilstwa tych panów, i drwiny te znajdują posłuch między Rusinami na prowincyi — bo koniec końców trudno na seryo brać w XIX. wieku takie ideały jak Sicz zaporożka, za fundament jakiegokolwiek programu politycznego. Закид такий робили руско-народній партії звичайно Слово et comp. (хотя вони властиве самі не знали а мабуть и доси не знають, чи ліпше їм виставляти нас Козакоманами-фантастами чи Ляхоманами), — а народня партія досить часто и досить ясно опрокидувала его. Досить буде, коли вкажемо на 1-ий нр. Правди при єї пернім появленню (у 1867 р.), де на самім чолі поміщений неначе программа отсей вірш О. Я. Кониського:

Не обскурант я, що не плачу
За тм, чого не ма,
Що вже минуло, и мина' —
Я України долю бачу
Не в бунчуках, не в булаві,
Не в скарбах схованих у скрині,
Не у гетьманській голові,
Не в Запороскій Україні;
Не в тім, щоб вибившись на волю
З Ляхами знову воювать,
Та кров славянску проливать
И трупом засівати поле...
Я даром сліз не проливаю — и т. д.

А перед роком, на музикально-декламаторськім вечері в XII-ї роковини смерті Шевченка, на котрім відай були и члени редакції „Слова“ и *Gazet-y Narodow-oi*, др. Ом. Огоновский у вступній річі сказав ось які слова: .... „коли возьмемося до щирої и безкористної праці та й за проводом Тараса станемо засівати убогу ниву народну зерном здоровим и домашнім, тоді лише довідається світ, що рускі народовці — то не фантасти химерні, котрі хотіли б назад привернути Україну козацьку. Устрій середньівний, відповідаючий потребам свого часу, мусів минуться и уступитись перед намаганням нашого часу, в котрім цілі народи, а не поодинокі касты, своїх природних прав добиваються. Русь поняла своє завдання и виповнить його...“ Отже ж по тих и инших, так ясних и недвозначних висказаннях, поновлення закиду о фантастерії и козакоманії треба вже приписати не чому иншому як лихий волі (Пр. о сій самій бесіді др. Огоновского писало „Слово“, що вона виражала „Еремівєв плач за козацизною!“) А годі против лихої волі!

Наша партія, коли називає себе також иноді й українською, то не задля того, що у козацькій Україні бачить свої идеали, а тому, що уважає Русинів австрійських за оден нарід з Русинами українськими и хоче разом з ними-ж розвивати руску народність, а пменно руску мову и літературу головню на підставі того, що до сего часу зроблено для них в Україні. О приверненню козащини ніхто у нашій партії ніколи не думав, — а коли б и справді жалували за нею які молоденькі люде, то ім їх мріям найменше повинні дорікати Поляки, котрих мрії о *odbudowaniu Polski w dawnych granicach* не много більше мають реальної вартости від привернення козащини... — Козацька Україна згадується вправді досить часто народною партією, але се тільки яко період, оден з найсвітліjších, нашої історії, котрим и кожний инший нарід, як би его був мав, величав би ся. Коли в XIX-ім віці козащина була би крайнім анахронізмом, то у XVI-ім в. вона насупротив западнього феудалізма а и польської шляхетчини була прогрессом. Тільки в такім змислі, яко про історичну споминку чогось світлого але безповоротного, згадують рускі народовці за Україну и козацщину, а розвивати дальше свою народність хотять на основі ідей XIX-ого в.

Що до проєктованої *Gazet-ю Narodow-ю* нової політичної часописи рускої — котра справді, як ходять слухи, мала б небаком зачати виходити — шкода Вашого заходу и Ваших грошей, панове! Ми цікаві, хто буде читати таку газету, о котрій всі знали би, що виходить за ініціативною польською? Рускі народовці, як запротестували в 1867 р. против „Руси“, так стануть супротив подібних проб и тепер. Тверді ж Русские не покинуть „Слова“, хоч би и десять таких курренд видала консисторія, а мягші, коли з страху перед консисторією відрекуться Слова, то не возьмуться и до якої небудь „Руси“, бо ж предсі на таку „Русь“ консисторія також не буде милим оком споглядати. Чи може останки так званих *Gente Rutheni natione Poloni*, котрі колись багато шуму робили, а, як бачиться, и тепер мали б знов відограти ролю? Але для тих *Gazeta Narodowa* мильша ніж яке небудь часописьмо руске, хочби й в єї духу видаване. Так, панове, перестаньте дурити себе и світ... *Przec z marzeniami!*

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства книжк. „Шевченка.“ — Під закладом Фр. Сервіцького.